

บทที่ 2

แนวความคิดที่เกี่ยวกับการเลือกตั้ง

การเลือกตั้ง (election) เป็นกระบวนการทางประชาธิปไตยแบบทางอ้อม (indirect democracy) ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เลือกตัวแทนของตนเข้ามาดำรงตำแหน่งต่าง ๆ โดยส่วนใหญ่จะหมายถึง ตำแหน่งทางการเมือง และการเลือกตั้งเป็นกระบวนการสรรหาตัวผู้ปกครองกระบวนการหนึ่ง ในรัฐเสรีประชาธิปไตย การเลือกตั้งถือเป็นกระบวนการแต่งตั้งผู้ซึ่งจะเข้าไปดำรงตำแหน่งทางการเมือง โดยผู้มีสิทธิออกเสียงลงคะแนน ซึ่งถือว่าเป็นองค์กรผู้แต่งตั้งแสดงเจตนาออกเสียงลงคะแนนให้แก่ผู้สมัครรับเลือกตั้ง คณะเสียงดังกล่าวจะได้รับการนับและนำมาคำนวณเพื่อให้ได้ผลว่าบุคคลใด จะเป็นผู้ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง การเลือกตั้งเป็นวิธีการหนึ่งในหลายวิธีการในการที่จะให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจทางการเมืองเพียงคู่ไปกับวิธีการอื่น ๆ เช่น การให้ประชาชนมาออกเสียงแสดงประชามติในการตัดสินใจทางการเมืองที่สำคัญ

ประเทศที่เป็นประชาธิปไตยต้องมีการเลือกตั้ง ในประเทศเผด็จการคอมมิวนิสต์ก็ยังมี การเลือกตั้งแต่รูปแบบและวิธีการย่อมแตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของแต่ละประเทศ ในสังคมใดที่การยอมรับเสรีภาพของปัจเจกชน สังคมนั้นเป็นสังคมที่มีความเห็นที่แตกต่างกันได้และเป็นสังคมที่ยอมรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่างของผู้อื่น การมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันได้ย่อมนำไปสู่การเลือกตั้งที่มีการแข่งขัน ซึ่งหมายความว่ามีการเลือกตั้งที่ผู้สมัครจากพรรคการเมืองหลายพรรคสามารถเสนอตัวให้ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งได้ใช้สิทธิเลือกตั้งผู้สมัครจากพรรคการเมืองหนึ่งพรรคการเมืองใดได้อย่างเสรีและด้วยความเสมอภาคกัน ระบอบประชาธิปไตยจึงเป็นระบบที่ต้องมีการแข่งขันกันโดยถือตามคะแนนเสียงข้างมาก มิใช่ถือตามคะแนนเสียงเป็นเอกฉันท์ดังเช่นในระบบคอมมิวนิสต์¹

ธรรมชาติของมนุษย์การอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญในวิถีชีวิต ที่ได้มีการกล่าววามมนุษย์เป็นสัตว์สังคม (Human is social animals) จึงเป็นคำกล่าวที่ไม่เกินเลยต่อความเป็นจริง เมื่อได้มีการอยู่ร่วมกันการกำหนดกฎเกณฑ์แห่งการดำรงอยู่เพื่อความเป็นระเบียบของสังคม และพัฒนาวิถีแห่งชีวิตความเป็นอยู่จึงเป็นสิ่งที่ต้องกระทำตามมาโดยที่ทุกคนในสังคมจะต้องมี

¹ ชาญชัย แสงวงศ์. (2559). *กฎหมายรัฐธรรมนูญ, แนวคิดและประสบการณ์ของต่างประเทศ* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: วิทยุชน. หน้า 30.

ส่วนร่วม (Participation) ในการปกครองหมู่เหล่าและสังคมของตนเอง ภายใต้หลักแห่งการมีเสรีภาพ (Liberty) อิสระภาพ (Freedom) และความเสมอภาค (Equality) ที่เท่าเทียมกัน อันเป็นหลักที่แสดงถึงความ เป็นประชาธิปไตย (Democracy) ซึ่งความหมายของระบอบประชาธิปไตยนั้นรัฐบาลที่ทำหน้าที่ บริหารประเทศต้องเป็นรัฐบาลโดยประชาชนหรือผู้แทน ซึ่งสมาชิกจะต้องมีการตัดสินใจเกี่ยวกับ สังคม และสิ่งที่แสดงความเป็นประชาธิปไตยได้มากที่สุดคือ การที่ประชาชนมีส่วนร่วมหรือ มีบทบาทสำคัญในการปกครองตนเองโดยตรง (Direct Democracy)

กฎหมายรัฐธรรมนูญและกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญเกี่ยวกับการเลือกตั้งทางตะวันตก อย่างเช่น กรณีของประเทศอังกฤษซึ่งเป็นบ่อเกิดของระบบรัฐสภา ระบบรัฐสภา การให้ความ ค้ำจุนทางกฎหมายต่อเสรีภาพของประชาชนระบบการเลือกตั้งตามเสียงข้างมากและการแข่งขัน ทางการเมืองกรณีของสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นบ่อเกิดของระบบสหพันธรัฐระบบประธานาธิบดี รัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษร ที่มีการควบคุมความชอบด้วยรัฐธรรมนูญผู้นำฝ่ายบริหารซึ่งได้รับ เลือกตั้งจากประชาชนได้ดำรงตำแหน่งตามวาระและกรณีของประเทศฝรั่งเศสซึ่งเป็นต้นกำเนิดของ อำนาจอธิปไตยระบบสมัชชาระบบกึ่งประธานาธิบดีและการรวมศูนย์อำนาจของประเทศทั้ง 3 จึงสมควร ได้รับการขนานนามว่าเป็นประเทศผู้ก่อตั้งรัฐธรรมนูญ ตลอดจนกฎหมายเกี่ยวกับการ เลือกตั้ง และระบบเลือกตั้ง

2.1 สิทธิออกเสียงเลือกตั้ง การเลือกตั้ง และระบบการเลือกตั้ง

ศาสตราจารย์ ชาร์ล กาลู² อธิบายว่า ในระบอบประชาธิปไตย การเลือกตั้ง เป็นการมีส่วนร่วม ในการใช้อำนาจทางการเมืองเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของผู้ที่อยู่ได้ปกครองในฐานะที่เป็นพลเมืองผู้ ทรงสิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ การเลือกตั้งเป็นวิธีการคัดเลือก ผู้ปกครอง ที่เป็นประชาธิปไตย เป็นที่ แพร่หลายมากที่สุดและเป็นวิธีการเดียวที่ได้รับการยอมรับในสาธารณรัฐว่าเป็นวิธีที่ชอบธรรม บ่อยครั้งที่มีการใช้วิธีการเลือกตั้งควบคู่ไปกับวิธีการอื่น การเลือกตั้ง คือ การที่ผู้อยู่ได้ปกครอง (ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง) เลือก ผู้ปกครอง (ผู้แทนราษฎรหรือผู้นำรัฐบาล) เพื่อทำหน้าที่ทางนิติ บัญญัติหรือทางบริหารแทนตน ไม่ว่าจะระดับชาติหรือในระดับท้องถิ่น

2.1.1 สิทธิออกเสียงเลือกตั้ง

สิทธิออกเสียงเลือกตั้ง (le droit de suffrage) ทางการเมืองซึ่งเริ่มมีขึ้นในตอนปลาย คริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นสิทธิที่ได้มาโดยการต่อสู้และเป็นชัยชนะของระบอบประชาธิปไตยหรือ

² ชาญชัย แสวงศักดิ์. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 1. หน้า 105.

ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การได้มาซึ่งสิทธิออกเสียงเลือกตั้งนี้ถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของเสรีภาพและเป็นองค์ประกอบสำคัญของความชอบธรรมของระบอบประชาธิปไตย

ขอบเขตของการใช้สิทธิ ออกเสียงเลือกตั้ง สิทธิออกเสียงเลือกตั้งนั้นแยกได้เป็นสิทธิออกเสียงเลือกตั้งที่มีข้อจำกัดและสิทธิออกเสียงเลือกตั้งที่เป็นของพลเมืองทุกคน สิทธิออกเสียงเลือกตั้งที่มีข้อจำกัด (Le suffrage restreint) ในระบบนี้ สิทธิออกเสียงเลือกตั้งถูกจำกัดไว้สำหรับพลเมืองบางประเภทที่มีคุณสมบัติตามที่กำหนดไว้ล่วงหน้าไม่ว่าจะเป็นคุณสมบัติด้านความร่ำรวย คุณสมบัติด้านสติปัญญา (หรือวุฒิการศึกษา) หรือคุณสมบัติด้านความคิดทางการเมือง ซึ่งมีตัวอย่างแยกได้เป็น 4 กรณี กล่าวคือ

กรณีที่หนึ่ง สิทธิออกเสียงเลือกตั้งถูกจำกัดโดยคุณสมบัติด้านความร่ำรวย (suffrage censitaire) ในระบบนี้ สิทธิออกเสียงเลือกตั้งถูกจำกัดไว้ให้สำหรับพลเมืองซึ่งมีรายได้ต่อปีเป็นจำนวนเงินเท่าใดขึ้นไปโดยอาจประเมินจากอสังหาริมทรัพย์หรือจากการชำระภาษี ดังนั้นการจะมีผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับอัตรารายได้ที่จะกำหนดขึ้น ประเทศในทวีปยุโรปได้เคยใช้ระบบนี้ในระยะที่เริ่มต้นของการนำระบอบประชาธิปไตยมาใช้โดยเริ่มต้นด้วยการจำกัดสิทธิออกเสียงเลือกตั้งก่อนที่จะเปลี่ยนผ่านมาเป็นระบบที่พลเมืองทุกคนมีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง ไม่ว่าจะเป็อังกฤษก่อนปี ค.ศ.1812 หรือฝรั่งเศสระหว่างปี ค.ศ.1791 ถึง ค.ศ.1848 ในสหรัฐอเมริกา มลรัฐบางมลรัฐในตอนใต้ก็เคยใช้ระบบนี้สำหรับสิทธิออกเสียงเลือกตั้งในระดับท้องถิ่น โดยบังคับว่าผู้ใช้สิทธิจะต้องชำระภาษีเลือกตั้ง (Poll-tax) แต่ต่อมาได้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญ ในปี ค.ศ.1901 โดยห้ามใช้ระบบนี้ในระดับสหพันธรัฐ ประเทศหลายประเทศในทวีปแอฟริกา เช่น โรดิเชีย ก็เคยใช้ระบบนี้อยู่นาน

กรณีที่สอง สิทธิออกเสียงเลือกตั้งถูกจำกัดโดยคุณวุฒิ (Suffrage capacities) ในระบบนี้ สิทธิออกเสียงเลือกตั้งถูกจำกัดไว้สำหรับพลเมืองซึ่งมีคุณวุฒิอย่างหนึ่งอย่างใด เช่น ประกาศนียบัตร เครื่องราชอิสริยาภรณ์ ระบบนี้ เคยใช้อยู่ในประเทศในทวีปยุโรปจนถึงปี ค.ศ.1956 สิทธิออกเสียงเลือกตั้งสำหรับคนพื้นเมืองซึ่งมิได้มีเชื้อสายฝรั่งเศสถูกจำกัดโดยคุณวุฒิและความร่ำรวย ระบบนี้มีเหตุผลที่รับฟังได้โดยใช้เหตุผลว่า สิทธิออกเสียงเลือกตั้งควรจำกัดไว้สำหรับพลเมืองที่มีการศึกษาขั้นต่ำเพื่อจะได้มีส่วนร่วมทางการเมืองโดยใช้เหตุใช้ผล ซึ่งนำไปสู่ประเด็นข้อถกเถียงกันว่าพลเมืองซึ่งไม่มีการศึกษาและไม่สามารถอ่านออกเขียนได้ควรจะมีส่วนร่วมทางการเมืองหรือไม่ ประเทศบางประเทศในทวีปอเมริกาใต้เคยตัดสิทธิออกเสียงเลือกตั้งสำหรับพลเมืองที่ไม่สามารถอ่านออกเขียนได้ หรือในกรณี รัฐธรรมนูญ ค.ศ.1961 ให้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งแก่พลเมืองซึ่งไม่สามารถอ่านออกเขียนได้ แต่ตัดสิทธิลงสมัครรับเลือกตั้งแก่พลเมืองดังกล่าว

กรณีที่สาม สิทธิออกเสียงเลือกตั้งถูกจำกัดโดยความคิดเห็นทางการเมือง (Suffrage politise) ในระบบนี้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งถูกจำกัดโดยความคิดเห็นทางการเมือง กล่าวคือ เฉพาะพลเมืองซึ่งมีความคิดเห็นทางการเมืองและมีความจงรักภักดีต่อระบบการเมืองที่ใช้บังคับอยู่เท่านั้นที่มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งในสหภาพโซเวียต ระหว่างปี ค.ศ.1917 ถึง ค.ศ.1936 พลเมืองที่เป็นชนชั้นกรรมกรที่ เจ้าของที่ดิน หรือมีความคิดเห็นทางการเมืองต่างจากระบบคอมมิวนิสต์ถูกตัดสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง รัฐธรรมนูญของสาธารณรัฐประชาชนจีน ค.ศ.1954 ก็ใช้ระบบนี้ ในประเทศที่ใช้ระบบพรรคการเมืองพรรคเดียว ก็นำระบบนี้ไปใช้โดยทางอ้อมเพื่อให้พลเมืองซึ่งเป็นสมาชิกและผู้สนับสนุนพรรคการเมืองนั้นเท่านั้นที่มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง

กรณีที่สี่ สิทธิออกเสียงเลือกตั้งที่เป็นของพลเมืองทุกคน (Le suffrage universal) ในระบบนี้พลเมืองทุกคนมีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง โดยไม่ถูกจำกัดสิทธิโดยคุณสมบัติอย่างหนึ่งอย่างใด อย่างไรก็ตาม ระบบนี้ก็อาจมีข้อจำกัดไว้สำหรับบุคคลบางกลุ่มพลเมืองของรัฐเท่านั้น คนต่างด้าวที่พำนักอาศัยอยู่ในรัฐนั้นมิได้รับสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง ส่วนคนชาติซึ่งเป็นพลเมืองของรัฐนั้นบางประเภทอาจถูกจำกัดสิทธินี้ได้โดยเงื่อนไขทางอายุและความสามารถ สำหรับเงื่อนไขอายุนั้นในอดีต ความสามารถของบุคคลในการใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งจะสอดคล้องกับความสามารถทางแพ่งของบุคคล (หรือการบรรลุนิติภาวะ) แต่นับตั้งแต่ช่วงปี ค.ศ.1970 เป็นต้นมา ประเทศต่าง ๆ ได้มีการลดอายุของผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งลงเหลือ 18 ปี ส่วนเงื่อนไขทางความสามารถนั้นอาจมีการตัดสิทธิออกเสียงเลือกตั้งสำหรับพลเมืองบางประเภทที่กฎหมายถือว่าเป็นบุคคลเสมือนไร้ความสามารถ เช่น บุคคลซึ่งต้องโทษทางอาญาตามคำพิพากษา เป็นบุคคลล้าละลาย เป็นบุคคลซึ่งมีพฤติกรรมที่ต้องห้ามใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้ง

สิทธิออกเสียงเลือกตั้งถูกปฏิเสธสำหรับพลเมืองบางประเภท เช่น สิทธิออกเสียงเลือกตั้งสำหรับสตรีนั้นมิได้มาตั้งแต่ต้นในสหรัฐอเมริกา เพิ่งมีการยอมรับสิทธิออกเสียงเลือกตั้งสำหรับสตรีเป็นครั้งแรกในปี ค.ศ.1870 ในมลรัฐ Wyoming ต่อมาในปี ค.ศ.1920 จึงได้มีการให้สิทธินี้แก่สตรีทั้งประเทศ ในอังกฤษ สตรีเพิ่งได้รับสิทธินี้ในปี ค.ศ.1918 ในฝรั่งเศส สตรีได้รับสิทธิในปี ค.ศ.1944 ในสวีเดนและเดนมาร์ก สตรีได้รับสิทธินี้ในปี ค.ศ.1917 ประเทศที่นับถือศาสนาอิสลามบางประเทศยังมีได้ให้สิทธินี้แก่สตรี³

สำหรับสิทธิออกเสียงเลือกตั้งของทหารนั้น ประเทศในทวีปยุโรปเคยมีแนวความคิดในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงตอนปลายสงครามโลกครั้งที่สองว่า การมีวินัยของทหารทำให้ทหารไม่สมควรมีส่วนร่วมทางการเมืองและอำนาจของทหารจะต้องอยู่ภายใต้อำนาจของพลเรือนและ

³ ชาญชัย แสวงศักดิ์. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 1. หน้า 107.

ฝรั่งเศสได้มีการให้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งแก่ทหารนับตั้งแต่ปี ค.ศ 1944 ในปัจจุบันประเทศต่าง ๆ ส่วนใหญ่ได้ให้สิทธินี้แก่ทหารแล้วแต่ก็วยังไม่ได้ให้แก่ทหารและตำรวจซึ่งยังรับราชการอยู่

ในบางประเทศ อดีตเคยมีการตัดสิทธิ์ออกเสียงเลือกตั้งสำหรับพลเมืองบางประเทศโดยใช้เหตุผลทางเผ่าพันธุ์หรือศาสนาเช่นในเยอรมันในสมัยที่อยู่ในภายใต้ระบบนาซีมีการตัดสิทธิ์ออกเสียงเลือกตั้งสำหรับชาวเยอรมันเชื้อสายยิวในสหรัฐอเมริกาเคยมีการตัดสิทธิ์นี้สำหรับชาวอเมริกันผิวดำในแอฟริกาใต้เคยมีการตัดสิทธิ์นี้สำหรับคนผิวดำ

อย่างไรก็ตามการใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งรัฐธรรมนูญสมัยใหม่ของรัฐต่างๆ มักจะมีเกี่ยวกับการใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งอยู่ 3 ประการคือ

ประการที่หนึ่ง การใช้การใช้สิทธิเลือกตั้งโดยเสมอภาคผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งแต่ละคนมีสิทธิออกเสียงได้เพียงหนึ่งเสียงหรือที่กล่าวกันในภาษาอังกฤษว่า One Man One vote

ประการที่สอง การใช้สิทธิโดยวิธีลงคะแนนลับหลักการนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะปกป้องผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งจากการกดดันหรือข่มขู่ให้ใช้สิทธิไปในทางหนึ่งทางใดจึงต้องจัดให้มีการกากบาทในคูหาเลือกตั้งแล้วพับบัตรเลือกตั้งเพื่อมิให้ผู้อื่นเห็นว่าผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งผู้นั้นใช้สิทธิอย่างไร ประเทศในทวีปยุโรปและสหรัฐอเมริกา เพิ่งมีการนำหลักนี้มาใช้ ตั้งแต่ตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 เท่านั้น แต่ในปัจจุบันทุกประเทศได้ยอมรับหลักนี้กันหมดแล้วแม้แต่ในประเทศคอมมิวนิสต์

ประการที่สาม การใช้สิทธิโดยตรงหรือโดยอ้อม การใช้สิทธิโดยตรงคือผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งเป็นผู้เลือกผู้สมัครรับเลือกตั้งได้โดยตรงโดยไม่ต้องอาศัยคนกลาง สำหรับการให้สิทธิโดยทางอ้อม คือผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งเพียงแต่เลือกตัวแทนของตนเพื่อไปทำหน้าที่เป็นผู้ใช้สิทธิเลือกตั้งแทนตนซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะมีการเลือกตั้งตัวแทนเพียง 2 ชั้นเท่านั้น เช่น การเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภาในฝรั่งเศสการเลือกตั้งประธานาธิบดีในสหรัฐอเมริกา

2.1.2 การเลือกตั้ง

เพื่อให้การเลือกตั้งบรรลุเป้าหมายที่สมบูรณ์แบบหรืออย่างน้อยก็พอรับได้การจัดการเลือกตั้งจึงต้องคำนึงถึงข้อหัวใจ 3 ประการกล่าว คือ ความเสมอภาคในโอกาสของผู้สมัครรับเลือกตั้งทุกคน ความจริงใจในการใช้สิทธิเลือกตั้งของผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งและความถูกต้องของผลการเลือกตั้ง

2.1.2.1 การจัดการเลือกตั้ง ต้องทำให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งทุกคนมีโอกาสอย่างเท่าเทียมกันที่จะได้รับเลือกตั้งมีการจัดการดังประการต่อไปนี้ กล่าวคือ

ประการที่หนึ่ง การแบ่งเขตเลือกตั้ง ในรัฐสมัยใหม่ เป็นไปได้ยากหรือมีน้อยมากที่ไม่ต้องมีการแบ่งเขตเลือกตั้ง โดยให้มีผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งทั่วประเทศเลือกผู้สมัครรับเลือกตั้ง

โดยให้ทั้งประเทศเป็นเขตเลือกตั้งเดียวกัน เมื่อจะต้องมีการแบ่งเขตเลือกตั้งจึงต้องพิจารณาต่อไปว่าจะใช้เขตพื้นที่ใดเป็นเขตเลือกตั้ง โดยอาจใช้เขตการปกครองที่มีอยู่แล้วเป็นเขตเลือกตั้งก็ได้ หรืออาจกำหนดเขตพื้นที่ขึ้นใหม่สำหรับใช้เป็นเขตเลือกตั้ง โดยเฉพาะก็ได้ซึ่งปัญหาที่จะต้องประสก็คือการเกลี่ยจำนวนผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งได้ไม่เท่าเทียมกัน โดยอาจ มีเขตเลือกตั้งสองเขตที่มีพื้นที่เท่าเทียมกันแต่มีจำนวนประชากรที่แตกต่างกันมากเพราะมีความหนาแน่นของประชากรในแต่ละเขตเลือกตั้งไม่เท่าเทียมกัน นอกจากนี้อัตราการเพิ่มของประชากรในแต่ละพื้นที่ก็ไม่เท่าเทียมกันดังนั้นจึงอาจเกิดความเหลื่อมล้ำกันระหว่างเขตเลือกตั้งที่เป็นเมืองใหญ่ซึ่งมีประชากรอยู่อย่างหนาแน่นกับเขตเลือกตั้งในชนบทที่มีประชากรอยู่อย่างอาศัยอยู่อย่างเบาบาง การเลือกเขตเลือกตั้งต้องมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับระบบเลือกตั้งเช่นในฝรั่งเศสการถกเถียงกันระหว่างผู้สนับสนุนระบบการเลือกตั้งแบบที่ให้เลือกผู้สมัครรับเลือกตั้งได้เพียงรายเดียวกับผู้สนับสนุนระบบการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อมีความสัมพันธ์กับการถกเถียงกันว่าควรจะใช้เขตอำเภอเป็นเขตเลือกตั้งหรือจะใช้เขตจังหวัดเป็นเขตเลือกตั้ง

การกำหนดเขตพื้นที่ขึ้นใหม่สำหรับใช้เป็นเขตเลือกตั้งโดยเฉพาะนั้นแม้จะมีข้อดีในแง่ของการรักษาสัดส่วนระหว่างจำนวนผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง กับจำนวนผู้แทนราษฎรที่จะต้องเลือกตั้งแต่ก็มีข้อเสียที่อาจจะมีกำหนดเขตเลือกตั้ง ตามอำเภอใจของผู้มีอำนาจ กำหนดเพื่อให้ตนเองได้เปรียบหรือที่เรียกกันว่า Gerrymandering ซึ่งเป็นคำศัพท์ที่บัญญัติขึ้นจากชื่อสกุลของชาวอเมริกันชื่อ Elbridge Gerry ซึ่งเป็นผู้คิดค้นวิธีการกำหนดเขตเลือกตั้งในลักษณะนี้ ขึ้นในมลรัฐแมสซาชูเซตส์ในปี ค.ศ. 1842 โดยใช้วิธีการแบ่งเขตเลือกตั้งที่ทำให้ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งซึ่งสนับสนุนพรรคการเมืองคู่แข่งตกเป็นฝ่ายข้างน้อยเพราะมีจำนวนน้อยกว่าผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งซึ่งสนับสนุนพรรคการเมืองฝ่ายของตนซึ่งถ้ามีการกำหนดเขตเลือกตั้งกันตามปกติแล้วผู้สมัครรับเลือกตั้งจากพรรคการเมืองของตนก็อาจจะไม่ได้รับเลือกตั้ง วิธีการเดียวที่จะหลีกเลี่ยงปัญหาดังกล่าวได้ก็คือการมอบหมายภารกิจในการแบ่งเขตเลือกตั้งให้แก่คณะกรรมการซึ่งประกอบด้วยตัวแทนของพรรคการเมืองต่าง ๆ หรือองค์กรที่เป็นอิสระอันประกอบด้วยผู้พิพากษา

ประการที่สอง การรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง กรณีมีความจำเป็นที่จะต้องมีกฎเกณฑ์เพื่อควบคุมดูแลให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งทุกหน่วยได้รับโอกาสอย่างเท่าเทียมกันในการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งไม่ว่าจะเป็นในด้านการปิดแผ่นป้ายหาเสียงการเข้าถึงสื่อวิทยุโทรทัศน์การห้ามใช้สื่อของรัฐในการหาเสียงให้แก่พรรครัฐบาล การรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งนั้น มีค่าใช้จ่ายสูงรัฐจึงต้องใช้เงินงบประมาณ ให้การสนับสนุนทางการเงินบางส่วนแก่ผู้สมัครรับเลือกตั้งซึ่งได้รับคะแนนเสียงไม่น้อยกว่าขั้นต่ำตามที่กำหนดไว้ โดยที่ในปัจจุบันมีการใช้สื่อโทรทัศน์ในการรณรงค์หาเสียงกันเป็นอย่างมากซึ่งต้องใช้ค่าใช้จ่ายที่สูงมากดังนั้นผู้สมัครรับเลือกตั้ง จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุน

จากพรรคการเมืองจึงเกิดปัญหาตามมาที่ต้องมีการควบคุมการให้การสนับสนุนทางการเงินแก่พรรคการเมืองและการควบคุมค่าใช้จ่ายในการเลือกตั้งของผู้สมัครรับเลือกตั้งนอกจากนี้ยังมีการใช้การสำรวจความเห็น (PoM) มากขึ้น การรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งมักเป็นทางเลือกที่รัฐจัดสรรให้จึงไม่เป็นที่นิยม

ประการที่สาม ลักษณะต้องห้ามของผู้สมัครรับเลือกตั้ง (ineligibilities) และลักษณะต้องห้ามของผู้ได้รับเลือกตั้ง (incompatibilities) ในระบอบประชาธิปไตย มีหลักการพื้นฐานหรือว่าพลเมืองทุกคนซึ่งมีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งย่อมมีสิทธิสมัครรับเลือกตั้งได้ถ้ามีคุณสมบัติด้านอายุและมีภูมิลำเนาอยู่ในเขตเลือกตั้ง อย่างไรก็ตามยังมีข้อจำกัดอยู่ 2 กลุ่มคือลักษณะต้องห้ามของผู้สมัครรับเลือกตั้งและลักษณะต้องห้ามของผู้ได้รับเลือกตั้ง ลักษณะต้องห้ามของผู้สมัครรับเลือกตั้งนั้นอาจมีผลเป็นการทั่วไป เช่น ในฝรั่งเศส ห้ามผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภาลงสมัครรับเลือกตั้งหรือมีผลเฉพาะในบางเขตเลือกตั้งที่มีผลเป็นระยะเวลาหนึ่ง เช่น ภายใน 2-3 ปีนับแต่วันที่พ้นจากตำแหน่งหนึ่งตำแหน่งใด ห้ามลงสมัครรับเลือกตั้ง ลักษณะต้องห้ามของผู้สมัครรับเลือกตั้งอาจแตกต่างกันตามประเภทของการเลือกตั้งเช่นผู้สมัครรับเลือกตั้งในเขตเลือกตั้งหนึ่ง จะต้องมีความผูกพันเพียงพอกับเขตเลือกตั้งนั้นเช่นมีภูมิลำเนาอยู่ในเขตเลือกตั้งนั้นมาเป็นระยะเวลาตามที่กำหนด

ลักษณะต้องห้ามของผู้สมัครรับเลือกตั้ง เมื่อได้รับเลือกตั้งแล้วผู้สมัครรับเลือกตั้งจะต้องเลือกเอาว่าจะดำรงตำแหน่งที่ได้รับเลือกตั้งซึ่งมีข้อห้ามไม่ให้ดำรงตำแหน่งอื่นหรือประกอบอาชีพอื่นที่ขัดต่อการดำรงตำแหน่งที่ได้รับเลือกตั้งหรือไม่ เช่น ในฝรั่งเศสมีการจำกัดว่าผู้ที่ได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแล้ว จะดำรงตำแหน่งเป็นสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือสมาชิกสภายุโรปได้อีกเพียงตำแหน่งเดียวหรือมีข้อห้ามว่าสมัครสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือสมาชิกวุฒิสภาจะดำรงตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีในขณะเดียวกันมิได้

2.1.2.2 การเลือกตั้งต้องสะท้อนความจริงใจในการเลือกตั้งของผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง จะต้องมีการดำเนินการ 3 ประการ กล่าวคือ

ประการแรก การสำรวจผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งอย่างเป็นทางการจัดการทำบัญชีรายชื่อผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งที่ครบถ้วนและถูกต้อง พลเมืองทุกคนซึ่งมีอายุครบตามเกณฑ์ที่จะมีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งและมีความผูกพันอย่างแท้จริงกับเขตเลือกตั้งที่ตนจะลงสมัครย่อมมีสิทธิที่จะมีชื่ออยู่ในบัญชีรายชื่อผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง

ประการที่สอง การให้ข้อมูลที่เป็นภาวะวิสัยแก่ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งจะต้องได้รับข้อมูลทุกอย่างที่จำเป็นต่อการใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้ง เช่น นโยบายของผู้สมัครรับเลือกตั้ง

ประการที่สาม ความถูกต้องของกระบวนการเลือกตั้ง ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งทุกคนจะต้องได้รับเครื่องมืออย่างเดียวกันในการรักษาความลับ ของการใช้สิทธิของตน หีบบัตรเลือกตั้งจะต้องมีช่องสำหรับหยอดบัตรเลือกตั้งที่ป้องกันมิให้มีการหยอดบัตรเลือกตั้งได้ครั้งละหลายบัตร โดยหลักแล้ว ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งต้องไปใช้สิทธิด้วยตนเอง แต่ก็มีข้อยกเว้นสำหรับผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งที่มีเหตุขัดข้องไม่สามารถไปใช้สิทธิด้วยตนเองได้ ก็สามารถมอบหมายให้ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งรายอื่นไปใช้สิทธิแทนตนได้

2.1.2.3 การจัดการเลือกตั้งจะต้องรับรองความถูกต้องของผลการเลือกตั้ง ได้แก่ การนับคะแนนจะต้องกระทำโดยคณะกรรมการประจำหน่วยเลือกตั้ง โดยเปิดเผยต่อหน้าตัวแทนของผู้สมัครรับเลือกตั้งและผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งเพื่อให้สามารถทักท้วงหรือตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการนับคะแนนที่ตนเห็นว่าไม่ถูกต้องก็ได้ แต่สำหรับในส่วนของคดีเลือกตั้ง ข้อพิพาทเกี่ยวกับกระบวนการเลือกตั้งหรือคุณสมบัติของผู้สมัครรับเลือกตั้งจะต้องได้รับการวินิจฉัยชี้ขาดโดยผู้พิพากษาในคดีเลือกตั้ง ซึ่งอาจจะเป็นผู้พิพากษาเพื่อการนี้โดยเฉพาะ คณะกรรมการอิสระหรือศาลยุติธรรมก็ได้

2.1.3 ระบบการเลือกตั้ง

ระบบการเลือกตั้ง หมายถึง วิธีการจัดสรรที่นั่งหรือตำแหน่งให้แก่ผู้สมัครรับเลือกตั้งตามจำนวนคะแนนเสียงที่ได้รับโดยคำนึงถึงจำนวนผู้มีรายชื่อเป็นผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง จำนวนผู้ใช้สิทธิออกเสียงจำนวนผู้คัดออกเสียง จำนวนคะแนนเสียงที่มีการใช้สิทธิและจำนวนผู้สมัครรับเลือกตั้ง ระบบเลือกตั้งโดยหลักมีอยู่ 2 ระบบ คือ ระบบเสียงข้างมาก (Le scrutiny majorities) และระบบสัดส่วน (Je representation proportionally)

2.1.3.1 ระบบเลือกตั้งแบบเสียงข้างมาก (Le scrutiny majorities) ระบบนี้เป็นระบบที่เก่าแก่ที่สุดและใช้กันมากที่สุดในยุโรป ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 และยังคงใช้อยู่ในกลุ่มประเทศแองโกล-แซกซอน (ประเทศที่ประชากรมีเชื้อสายจากสหราชอาณาจักร) ในระบบนี้ผู้สมัครรับเลือกตั้งรายใดหรือบัญชีรายชื่อใดซึ่งมีคะแนนเสียงสูงสุด ก็จะได้รับที่นั่งหรือตำแหน่งไปทั้งหมดไม่ว่าจะมีจำนวนผู้ใช้สิทธิออกเสียงเท่าใดก็ตามหรือที่ในอังกฤษเรียกกันว่า “First-past-the-post” เช่น มีผู้สมัคร 3 รายสำหรับที่นั่ง 1 ที่นั่ง ผู้สมัคร ก. ได้รับคะแนนเสียง 35% ผู้สมัคร ข. ได้รับคะแนนเสียง 33% ผู้สมัคร ค. ได้รับคะแนนเสียง 32% ถ้าใช้ระบบนี้ ผู้สมัคร ก. จะได้รับเลือกตั้ง แม้ว่าผู้สมัคร ข. และผู้สมัคร ค. จะมีคะแนนเสียงรวมกันมากกว่า ผู้สมัคร ก. ถึงเกือบสองเท่าก็ตาม ซึ่งหมายความว่าผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งที่ได้เลือกตั้งผู้สมัคร ข. และผู้สมัคร ค. จะไม่มีผู้แทนของตนในสภาฯเลย ระบบนี้อาจได้รับการปรับปรุงเป็นระบบย่อยได้อีกหลายระบบย่อยเป็นรูปแบบ

ต่าง ๆ ของระบบเลือกตั้งที่ใช้เสียงข้างมาก กล่าวคือ ระบบเลือกตั้งที่ใช้เสียงข้างมากรอบเดียวและระบบสองรอบหรือหลายรอบ

ระบบเลือกตั้งที่ใช้เสียงข้างมากแบบรอบเดียว นี้จะรู้ผลการเลือกตั้งได้ภายในรอบเดียวโดยผู้ได้รับการเลือกตั้งต้องได้รับคะแนนเสียงมากกว่าผู้สมัครรายอื่น โดยไม่จำเป็นต้องได้รับคะแนนเสียงเกินกึ่งหนึ่งของการออกเสียง ระบบนี้ใช้อยู่ในสหราชอาณาจักร สหรัฐอเมริกา และในบางประเทศในเครือจักรภพ

ส่วนระบบเลือกตั้งที่ใช้เสียงข้างมากแบบสองรอบ ระบบนี้ผู้สมัครที่จะได้รับการเลือกตั้งรอบแรกได้ จะต้องได้รับคะแนนเสียงเกินกึ่งหนึ่งของการออกเสียง ถ้าไม่มีผู้สมัครรายใดได้รับคะแนนเสียงเกินกึ่งหนึ่งในรอบแรก จะต้องมีการลงคะแนนในรอบสองอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งในรอบสองนี้ผู้สมัครที่ได้รับคะแนนเสียงมากกว่าผู้สมัครรายอื่นจะได้รับการเลือกตั้ง โดยผู้สมัครซึ่งได้รับคะแนนเสียงน้อยกว่าผู้สมัครรายอื่นในรอบแรกอาจขอให้ผู้ซึ่งเคยลงคะแนนเสียงให้แก่ตนในรอบแรก หันไปลงคะแนนเสียงให้แก่ผู้สมัครรายอื่นที่ได้รับคะแนนเสียงมากกว่าตนในรอบแรกซึ่งตนเห็นควรให้การสนับสนุนในรอบสองก็ได้ ซึ่งถ้าผู้มีสิทธิออกเสียงเชื่อฟัง ก็อาจจะมีผลทำให้ผู้สมัครรายที่ได้รับการสนับสนุนโดยวิธีการนี้ได้รับคะแนนเสียงในรอบที่สองมากกว่าผู้สมัครรายที่ได้รับคะแนนสูงสุดในรอบแรกก็เป็นได้ ระบบนี้ใช้อยู่ในฝรั่งเศสมาตั้งแต่รัฐธรรมนูญ ค.ศ. 1958 จนถึงปัจจุบันและใช้อยู่ในหลายประเทศ ระบบนี้อาจมีเงื่อนไขเพิ่มเติมได้อีก เช่น เงื่อนไขสำหรับผู้สมัครที่จะเข้ารอบสองได้ จะต้องได้รับคะแนนเสียงในรอบแรกไม่น้อยกว่าร้อยละที่กำหนดไว้ ผู้สมัครที่ได้รับคะแนนเสียงไม่ถึงเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ก็จะตกในรอบแรก ระบบนี้ใช้อยู่ในฝรั่งเศสสำหรับการเลือกตั้งประธานาธิบดี หรือ เงื่อนไขที่ว่าจะต้องมีผู้ออกมาใช้สิทธิเลือกตั้งไม่น้อยกว่าร้อยละที่กำหนดไว้เพื่อผลการเลือกตั้งได้รับการรับรอง หรืออาจจะมีการกำหนดเงื่อนไขสำหรับผู้สมัครที่จะได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐ ก็ต่อเมื่อได้รับคะแนนเสียงไม่น้อยกว่าร้อยละ 5 ของคะแนนเสียงทั้งหมด ซึ่งระบบนี้ใช้อยู่ในฝรั่งเศส ทั้งนี้ เพื่อเป็นการปราบผู้สมัครซึ่งไม่มีความตั้งใจจริง และไม่มีโอกาสได้รับเลือกตั้ง เพียงแต่ลงสมัครเพราะต้องการทำตัวเป็นข่าวเท่านั้น

สำหรับระบบเลือกตั้งที่ใช้เสียงข้างมาก โดยมีตำแหน่งให้เลือกตำแหน่งเดียว มีตำแหน่งให้เลือกหลายตำแหน่ง หรือมีผู้สมัครเป็นบัญชีรายชื่อที่ต้องเลือกทั้งบัญชี

ระบบเลือกตั้งที่ใช้เสียงข้างมาก โดยมีตำแหน่งให้เลือกตำแหน่งเดียว (scrutiny uninominal) ในระบบนี้มีตำแหน่ง หรือที่นั่ง ให้เลือกได้เพียงตำแหน่งเดียว ผู้มีสิทธิออกเสียงให้แก่ผู้สมัครได้เพียงคนเดียว ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งจึงมักจะตัดสินใจเลือกตัวบุคคลของผู้สมัคร ดังนั้น เขตเลือกตั้งจึงต้องมีพื้นที่ไม่กว้างขวางนัก เพื่อให้ผู้สมัครเป็นที่รู้จักของผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง

ระบบการเลือกตั้งที่ใช้เสียงข้างมากโดยมีตำแหน่งให้เลือกหลายตำแหน่ง (scrutin plurinominal) ระบบนี้ มีตำแหน่งให้เลือกได้หลายตำแหน่ง โดยในบัตรเลือกตั้งผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งสามารถลงคะแนนเสียงให้แก่ผู้สมัครได้หลายคน ระบบนี้มีการนำมาใช้น้อย

ระบบเลือกตั้งที่ใช้เสียงข้างมากโดยมีผู้สมัครเป็นบัญชีรายชื่อที่ต้องเลือกตั้งทั้งบัญชี (scrutiny majorities de liste) ในระบบนี้ มีตำแหน่งให้เลือกได้หลายตำแหน่ง แต่ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งจะต้องเลือกผู้สมัครจากบัญชีรายชื่อที่พรรคการเมืองแต่ละพรรคจัดทำเสนอทั้งบัญชี โดยจะเลือกผู้สมัครเป็นรายบุคคลเหมือนกับในระบบการเลือกตั้งที่ใช้เสียงข้างมากโดยมีตำแหน่งให้เลือกหลายตำแหน่งมิได้ ดังนั้น ในการตัดสินใจของผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง จึงต้องคำนึงถึงนโยบายของพรรคการเมืองมากกว่าตัวบุคคลของผู้สมัคร ด้วยเหตุนี้ เขตเลือกตั้งจึงต้องมีพื้นที่กว้างขวาง เช่น ในฝรั่งเศส ใช้เขตจังหวัดเป็นเขตเลือกตั้ง

ในทางปฏิบัติ ได้มีการนำระบบการเลือกตั้ง ตามระบบเลือกตั้งที่ใช้เสียงข้างมาก และระบบเลือกตั้งที่ใช้เสียงข้างมากรอบเดียวมาผสมผสานกัน เช่น ในสหราชอาณาจักร ใช้ระบบการเลือกตั้งที่ใช้เสียงข้างมากแบบรอบเดียว โดยมีตำแหน่งให้เลือกตำแหน่งเดียว ในฝรั่งเศส ในระหว่าง ค.ศ. 1848 - 1851 เคยใช้ระบบการเลือกตั้งที่ใช้เสียงข้างมากแบบรอบเดียว โดยมีผู้สมัครเป็นบัญชีรายชื่อที่ต้องเลือกตั้งทั้งบัญชี และฝรั่งเศสในระหว่าง ค.ศ. 1875-1919 ในระหว่าง ค.ศ. 1927 - 1940 และตั้งแต่ ค.ศ. 1958 จนถึงปัจจุบัน ใช้ระบบการเลือกตั้งที่ใช้เสียงข้างมากแบบสองรอบ โดยมีตำแหน่งให้เลือกตำแหน่งเดียว และในฝรั่งเศสในปี ค.ศ. 1885 และในเขตเลือกตั้งโพ้นทะเลบางเขต ใช้ระบบการเลือกตั้งที่ใช้เสียงข้างมากแบบสองรอบ โดยมีผู้สมัครเป็นบัญชีรายชื่อที่ต้องเลือกตั้งทั้งบัญชี

สำหรับรูปแบบต่าง ๆ ของระบบการเลือกตั้งที่ใช้เสียงข้างมากโดยมีผู้สมัครเป็นบัญชีรายชื่อ สรุปได้ 4 รูปแบบ กล่าวคือ

รูปแบบที่หนึ่ง รูปแบบที่ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งต้องเลือกตั้งทั้งบัญชีรายชื่อ (Liste bloquee)

รูปแบบที่สอง รูปแบบที่ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งมีสิทธิเลือกผู้สมัครได้ (Liste non bloquee) โดยอาจจัดลำดับผู้สมัครในบัญชีรายชื่อเดียวกันเสียใหม่ให้แตกต่างไปจากลำดับที่พรรคการเมืองจัดมาให้ (Le vote preferential) หรือเลือกผู้สมัครบางคนจากบัญชีรายชื่อหนึ่งและเลือกผู้สมัครบางคนจากบัญชีรายชื่ออื่นเอามาผสมกันเอง (Le panachage) ซึ่งรูปแบบนี้จะก่อให้เกิดความยุ่งยากในการนับคะแนนเสียง

รูปแบบที่สาม รูปแบบที่พรรคการเมืองเสนอผู้สมัครในบัญชีรายชื่อเต็มจำนวน (Liste complete) หรือไม่เต็มจำนวน (Liste incomplete)

รูปแบบที่สี่ รูปแบบที่กำหนดให้บัญชีรายชื่อที่ได้รับคะแนนเสียงถึงร้อยละที่กำหนดไว้ เช่น ร้อยละ 55 ตั้งแต่รอบแรกได้รับตำแหน่งไปทั้งหมด รูปแบบนี้เคยใช้อยู่ในประเทศ มาดากัสการ์

ข้อดีของระบบเลือกตั้งที่ใช้เสียงข้างมาก เป็นระบบที่ง่ายสำหรับผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง โดยเฉพาะระบบการเลือกตั้งที่ใช้เสียงข้างมากแบบรอบเดียว โดยมีตำแหน่งให้เลือกตำแหน่งเดียว ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งสามารถรู้จักตัวบุคคลของผู้สมัคร ส่วนระบบการเลือกตั้งที่ใช้เสียงข้างมากแบบสองรอบ โดยมีตำแหน่งให้เลือกตำแหน่งเดียว เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งสามารถเลือกผู้สมัครที่ตนชอบได้ และในรอบที่สอง ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งมีสิทธิไม่เลือกผู้สมัครที่ตนไม่ชอบโดยหันไปลงคะแนนให้ผู้สมัครรายอื่นที่ตนพอรับได้แทน เป็นระบบที่ส่งเสริมเสถียรภาพของรัฐบาล เพราะช่วยทำให้พรรคการเมืองที่ชนะการเลือกตั้งมีเสียงข้างมากในสภาและทำให้พรรคการเมืองที่มีความพร้อมเท่านั้นที่จะมีผู้แทนในสภาได้มากกว่า ส่วนพรรคการเมืองที่อ่อนแอกว่าก็จะมีผู้แทนในสภาได้น้อยกว่า ดังนั้น ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งจึงต้องเลือกผู้สมัครจากพรรคการเมืองที่มีโอกาสชนะการเลือกตั้งมากกว่าที่จะเลือกผู้สมัครที่ตนชอบแต่ไม่มีโอกาสชนะการเลือกตั้ง ซึ่งเท่ากับเป็นการลงคะแนนเสียงที่สูญเปล่า ระบบเสียงข้างมากนี้เกื้อหนุนระบบพรรคการเมืองระบบสองพรรค เพราะเหตุว่าพรรคการเมืองเล็ก ๆ จะมีโอกาสมีที่นั่งในสภาน้อยมาก จึงต้องหาทางเป็นพันธมิตรกันหรือยุบรวมกันเป็นพรรคเดียวกันเพื่อให้สามารถแข่งขันกับพรรคการเมืองใหญ่ได้

ข้อเสียของระบบเลือกตั้งที่ใช้เสียงข้างมาก ผู้สมัครต้องมีการแข่งขันหรือเผชิญหน้ากันสูง การชนะการเลือกตั้งของผู้สมัครจากพรรคการเมืองต่าง ๆ ในแต่ละเขตเลือกตั้งอาจจะชนะกันด้วยคะแนนเสียงเพียงเล็กน้อย ผู้สมัครที่ได้รับคะแนนสูงสุดในเขตเลือกตั้งนั้นก็จะได้เลือกเป็นผู้แทนราษฎรของพรรคการเมือง ก. ขณะเดียวกันผู้สมัครจากพรรคการเมือง ข. อาจจะชนะการเลือกตั้งในเขตเลือกตั้งอื่นด้วยคะแนนเสียงท่วมท้น ซึ่งเมื่อรวมคะแนนเสียงที่พรรคการเมือง ข. ได้รับทั้งประเทศอาจจะมากกว่าคะแนนเสียงที่พรรคการเมือง ก. ได้รับทั้งประเทศก็ได้ แต่พรรคการเมือง ก. ชนะการเลือกตั้งในเขตเลือกตั้งต่าง ๆ มากกว่าผู้สมัครจากพรรคการเมือง ข. พรรคการเมือง ก. ก็ย่อมมีจำนวนผู้แทนราษฎรในสภาได้มากกว่าพรรคการเมือง ข. ซึ่งสถานการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นบ่อยครั้งในสหราชอาณาจักร และเคยเกิดขึ้นในแอฟริกาใต้และในตุรกี

2.1.3.2 ระบบเลือกตั้งแบบสัดส่วน (Je représentation proportionnelle) ระบบการเลือกตั้งแบบสัดส่วนนี้เกิดขึ้นในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยใช้อยู่ในเบลเยียมและในกลุ่มประเทศสแกนดิเนเวีย ระบบนี้ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในยุโรปภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 และเคยใช้อยู่ในฝรั่งเศสแต่ประเทศเองโกล - แชกซอน ไม่ยอมใช้ระบบนี้ ซึ่งระบบนี้ต้องการให้

พรรคการเมืองต่าง ๆ มีจำนวนผู้แทนราษฎรในสภาตามสัดส่วนของคะแนนเสียงที่ได้รับในการเลือกตั้งให้มากที่สุดเท่าที่จะกระทำได้ และจำเป็นต้องให้ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง เลือกผู้สมัครเป็นบัญชีรายชื่อ

การเลือกตั้งแบบสัดส่วน (Proportional representation: PR) เป็นระบบการเลือกตั้งที่ระบบคะแนนที่ได้รับกับสัดส่วนของจำนวนที่นั่งในการเป็นตัวแทนเป็นสัดส่วนกันหรือแนวเดียวกันหรือสัมพันธ์กัน ระบบการเลือกตั้งแบบสัดส่วนจึงเป็นระบบการเลือกตั้งที่เชื่อมโยงระหว่างคะแนนที่ได้รับกับจำนวนที่นั่งให้เป็นสัดส่วนกัน หลักการสำคัญของระบบการเลือกตั้งแบบสัดส่วน ได้แก่ การกำหนดโควตาหรือระดับคะแนนมาตรฐานสำหรับตัดสินผลการเลือกตั้งในแต่ละที่นั่งและในแต่ละเขตเลือกตั้ง ซึ่งนิยมใช้เฉพาะในเขตเลือกตั้งที่มีตัวแทนได้มากกว่า 1 คน (Multi-Member Districts)

ระบบสัดส่วนเลือกพรรคหรือระบบบัญชีรายชื่อ ระบบบัญชีรายชื่อ เป็นระบบที่พรรคการเมืองจะจัดรายชื่อผู้สมัครเป็นกลุ่มหรือบัญชีรายชื่อของพรรค (Party list) ทั้งในรูปแบบที่ใช้ทั้งประเทศเป็นหนึ่งเขตเลือกตั้ง เช่น อิสราเอล และ เนเธอร์แลนด์ อีกรูปแบบหนึ่งคือ ในรูปแบบที่แบ่งเป็นเขตเล็ก จำนวนหลายเขตภายในประเทศ เช่น สเปน ฟินแลนด์ เบลเยียม สวิตเซอร์แลนด์ ตุรกี บราซิล และเดนมาร์ก เป็นต้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นระบบการออกเสียงเลือกตั้งที่ให้ความสำคัญต่อพรรคการเมืองอย่างมาก โดยเป็นระบบเลือกตั้งที่ให้ผู้ออกเสียงลงคะแนนเลือกพรรคการเมืองแล้วนำคะแนนเสียงของพรรคที่ได้ไปคำนวณส่วนแบ่งที่นั่ง ทั้งนี้จำนวนผู้ได้รับการเลือกตั้งจะเป็นสัดส่วนที่สัมพันธ์กับคะแนนที่บัญชีรายชื่อนั้น ๆ ได้รับ โดยสรุปรูปแบบการกำหนดสัดส่วนกล่าวคือ

รูปแบบที่หนึ่ง กำหนดสัดส่วนตามคะแนนมาตรฐานขั้นต่ำจำนวนหนึ่งไว้ เช่น กฎหมายการเลือกตั้งสภายุโรปของประเทศฝรั่งเศส กำหนดให้พรรคการเมืองจะต้องได้รับคะแนนเสียงไม่ต่ำกว่าร้อยละ 5 จากจำนวนผู้ลงคะแนนทั้งหมด อันส่งผลต่อพรรคการเมืองบางพรรคที่มีคะแนนเสียงไม่ถึงร้อยละ 5 จะไม่ได้รับการเลือกตั้ง

รูปแบบที่สอง การแบ่งที่นั่งสมาชิกรัฐสภา ออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนแรกเป็นการกำหนดคะแนนมาตรฐานของเขตการเลือกตั้ง และส่วนที่สอง เป็นการกำหนดคะแนนมาตรฐานของทั้งประเทศ เพื่อให้รัฐบาลได้เสียงข้างมาก

แนวทางในการคิดคะแนนตามสัดส่วนสาระสำคัญจะอยู่ที่การคำนวณคะแนนพื้นฐานที่จะทำให้ได้รับการเลือกตั้ง มี 3 แบบ กล่าวคือ

แบบที่หนึ่ง การนำคะแนนเสียงของผู้เลือกตั้งในบัตรดี ในแต่ละเขตเลือกตั้งมาคำนวณ โดยหารกับจำนวนที่นั่งในเขตการเลือกตั้งนั้นที่มีอยู่ ออกมาเป็นคะแนนพื้นฐานสำหรับหนึ่งที่นั่งในเขตการเลือกตั้งนั้น

แบบที่สอง การออกกฎหมายล่วงหน้า เพื่อกำหนดจำนวนคะแนนพื้นฐาน สำหรับจำนวนหนึ่งที่นั่งที่ได้รับการเลือกตั้ง สำหรับทุกเขตการเลือกตั้ง

แบบที่สาม การนำคะแนนเสียงของผู้เลือกตั้ง ที่เป็นบัตรดีในทุกเขตการเลือกตั้งทั่วประเทศ หารด้วยจำนวนที่นั่งที่พึงมีทั้งประเทศ ออกมาเป็นคะแนนพื้นฐานสำหรับจำนวนหนึ่งที่นั่งในทุกเขตการเลือกตั้ง

ตัวอย่าง เช่น ในเขตเลือกตั้งที่มาตำแหน่งให้เลือกได้ 3 ตำแหน่ง มีพรรคการเมือง 4 พรรค เสนอบัญชีรายชื่อผู้สมัครบัญชีละ 3 คน 4 บัญชี และมีการลงคะแนนเสียงทั้งหมด 36,720 เสียง จะจัดสรรตำแหน่งทั้ง 3 ตำแหน่งกันอย่างไร ซึ่งขึ้นอยู่กับระบบคิดคะแนนที่จะนำมาใช้

การนำระบบการเลือกตั้งแบบสัดส่วนมาใช้ในทางปฏิบัติ ซึ่งมีการคำนวณตำแหน่งที่ได้รับเลือกตั้งในแต่ละบัญชีรายชื่อ วิธีคำนวณจำนวนตำแหน่งที่ได้รับเลือกตั้งในแต่ละบัญชีรายชื่อที่นิยมใช้กันมากที่สุดเรียกว่า (quotient electoral) หรือที่เรียกกันว่า “ค่าเฉลี่ย” คือการนำเอาจำนวนคะแนนเสียงของแต่ละบัญชีรายชื่อได้รับเป็นตัวตั้ง แล้วหารด้วยจำนวนตำแหน่งที่อาจเลือกได้ในเขตเลือกตั้งนั้น ซึ่งตามตัวอย่างข้างต้น จะต้องเอาคะแนนเสียงทั้งหมด 36,720 เสียงเป็นตัวตั้ง แล้วหารด้วย 3 ผลลัพธ์เท่ากับบัญชีรายนามนั้นจะได้ “ค่าเฉลี่ย” เท่ากับ 12,240 จากนั้น การคิดคำนวณจำนวนตำแหน่งที่แต่ละบัญชีรายชื่อจะได้รับ จะต้องเอาคะแนนเสียงของแต่ละบัญชีที่ได้รับเป็นตัวตั้ง แล้วหารด้วย “ค่าเฉลี่ย” ถ้าในบัญชีเลือกตั้งนั้นมีบัญชีรายชื่อเข้าสมัคร 4 บัญชี โดยบัญชีที่ 1 ได้คะแนนเสียง 15,600 เสียง บัญชีที่ 2 ได้คะแนนเสียง 13,300 บัญชีที่ 3 ได้คะแนนเสียง 4,150 เสียง บัญชีที่ 4 ได้คะแนนเสียง 3,670 เสียง หากนำ ค่าเฉลี่ย มาหารแล้ว บัญชีที่ 1 และบัญชีที่ 2 จะได้จำนวนตำแหน่งไปก่อนบัญชีละ 1 ตำแหน่ง โดยบัญชีที่ 1 มีคะแนนเสียงที่ยังมิได้นำมาใช้เหลืออยู่ 3,360 เสียง บัญชีที่ 2 มีคะแนนเสียงที่ยังมิได้นำมาใช้เหลืออยู่ 1,060 เสียง ส่วนบัญชีที่ 3 มีคะแนนเสียงที่ยังมิได้ใช้อยู่ 4,150 เสียง บัญชีที่ 4 มีคะแนนเสียงที่ยังมิได้ใช้อยู่ 3,670 เสียง จึงมีปัญหาที่จะต้องพิจารณาต่อไปว่าจะจัดสรรตำแหน่งที่ 3 ตามคะแนนเสียงที่ยังมิได้นำมาใช้ได้อย่างไร

การจัดสรรตำแหน่งที่เหลือตามคะแนนเสียงที่ยังมิได้นำมาใช้นี้มีวิธีการคิดอยู่ 2 วิธี

วิธีแรก จัดสรรตำแหน่งที่เหลือให้แก่บัญชีรายชื่อที่มีคะแนนเสียงที่ยังมิได้นำมาใช้เหลืออยู่มากที่สุด วิธีนี้จะจัดสรรตำแหน่งที่เหลืออยู่คือตำแหน่งที่ 3 ให้แก่บัญชีที่ 3 ซึ่งมีคะแนนเสียงที่ยังมิได้นำมาใช้เหลืออยู่มากที่สุดคือ 4,150 เสียง ซึ่งจะเห็นได้ว่าวิธีนี้เอื้อประโยชน์ต่อพรรค

การเมืองเล็กเพราะบัญชีที่ 3 ได้คะแนนเสียงน้อยกว่าบัญชี 1 และบัญชีที่ 2 มากมายหลายเท่า แต่กลับได้จำนวนตำแหน่ง 1 ตำแหน่งเท่ากับบัญชีที่ 1 และบัญชีที่ 2

วิธีที่สอง จัดสรรตำแหน่งที่เหลือให้บัญชีรายชื่อที่มีคะแนนเฉลี่ยสูงสุด วิธีนี้สลับซับซ้อนกว่าวิธีแรกและเอื้อประโยชน์ต่อพรรคการเมืองใหญ่มากกว่า วิธีนี้จะหาคะแนนเฉลี่ยของแต่ละบัญชีรายชื่อ โดยการนำเอาจำนวนคะแนนเสียงทั้งหมดของแต่ละบัญชีรายชื่อที่ได้รับเป็นตัวตั้ง แล้วหารด้วยจำนวนตำแหน่งที่บัญชีรายชื่อได้รับในรอบแรกบวกกับอีก 1 ตำแหน่งที่สมมติว่าจะได้รับ ผลลัพธ์ที่ได้จะเป็นคะแนนเฉลี่ย ซึ่งบัญชีรายชื่อใดได้คะแนนเฉลี่ยสูงสุดก็จะได้ตำแหน่งที่ 3 ไป สูตรตัวอย่างดังนี้

บัญชีที่ 1 ได้ 15,600 เสียง หารด้วย 1 ตำแหน่งที่ได้รับในรอบแรกบวกด้วยอีก 1 ตำแหน่งที่สมมติว่าจะได้รับ ก็จะได้คะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 6,650 เสียง

บัญชีที่ 2 ได้ 13,300 เสียง หารด้วย 1 ตำแหน่งที่ได้รับในรอบแรกบวกด้วยอีก 1 ตำแหน่งที่สมมติว่าจะได้รับ ก็จะได้คะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 6,650 เสียง

บัญชีที่ 3 ได้ 4,150 เสียง หารด้วย 0 ตำแหน่งที่ได้รับในรอบแรกบวกด้วยอีก 1 ตำแหน่งที่สมมติว่าจะได้รับ ก็จะได้คะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 4,150 เสียง

บัญชีที่ 4 ได้ 3,670 เสียง หารด้วย 0 ตำแหน่งที่ได้รับในรอบแรกบวกด้วยอีก 1 ตำแหน่งที่สมมติว่าจะได้รับ ก็จะได้คะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 3,670 เสียง ซึ่งถ้าใช้วิธีนี้ บัญชีที่มีคะแนนเฉลี่ยสูงสุดคือ บัญชีที่ 1 ก็จะได้รับการจัดสรรตำแหน่งที่ 3 ไป

หากนำวิธีการเลือกตั้งต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นมาเปรียบเทียบกัน ก็จะได้ผลลัพธ์ดังนี้ ถ้าใช้ระบบการเลือกตั้งโดยใช้เสียงข้างมากแบบรอบเดียว บัญชีที่ 1 จะได้ตำแหน่งไปทั้งหมด 3 ตำแหน่ง

ถ้าใช้ระบบการเลือกตั้งแบบสัดส่วนโดยใช้วิธีแรกในการจัดสรรตำแหน่งที่เหลือ บัญชีที่ 1 บัญชีที่ 2 และบัญชีที่ 3 จะได้ตำแหน่งไปบัญชีละ 1 ตำแหน่งเท่ากัน บัญชีที่ 4 จะไม่ได้ตำแหน่ง

ถ้าใช้ระบบการเลือกตั้งแบบสัดส่วนโดยวิธีที่สองในการจัดสรรตำแหน่งที่เหลือ บัญชีที่ 1 จะได้ 2 ตำแหน่ง บัญชีที่ 2 จะได้ 1 ตำแหน่ง บัญชีที่ 3 และบัญชีที่ 4 จะไม่ได้ตำแหน่ง

การกำหนดตัวผู้สมัครที่จะได้รับเลือกตั้งในแต่ละบัญชีรายชื่อ ถ้าเป็นระบบการเลือกตั้งที่ต้องเลือกตั้งบัญชี ผู้สมัครที่จะได้รับเลือกตั้งในแต่ละบัญชี ก็จะเป็นไปตามจำนวนตำแหน่งที่แต่ละบัญชีได้รับและตามลำดับชื่อที่มีการจัดไว้ในแต่ละบัญชี แต่ถ้าเป็นระบบการเลือกตั้งที่มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งมีสิทธิเลือกผู้สมัครได้เอง ผู้สมัครที่จะได้รับเลือกตั้งในแต่ละบัญชี ก็จะเป็นไปตามจำนวนตำแหน่งที่แต่ละบัญชีได้รับและตามคะแนนเสียงที่ผู้สมัครได้รับ

ผลที่เกิดขึ้นตามมาในการใช้ระบบเลือกตั้งแบบสัดส่วนสรุปได้ 3 ประการ กล่าวคือ ประการที่แรก ระบบนี้มีแนวโน้มที่จะทำให้พรรคการเมืองต่าง ๆ มีจำนวนผู้แทนในสภาได้อย่างสมดุลมากขึ้น ซึ่งจะทำให้พรรคการเมืองเล็ก ๆ สามารถมีผู้แทนราษฎรในสภาได้บ้าง และสะท้อนความคิดเห็นทางการเมืองของผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งได้มากกว่า จึงเป็นระบบที่ยุติธรรมกว่าระบบการเลือกตั้งโดยใช้เสียงข้างมาก ระบบนี้ใช้อยู่ในฝรั่งเศส ใช้อยู่ในรัฐที่ประกอบด้วยประชากรที่ต่างเชื้อชาติกัน เช่น สวิตเซอร์แลนด์ และใช้ในการเลือกตั้งสมาชิกรัฐสภาของสหภาพยุโรป

ประการที่สอง ระบบนี้มีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดระบบพรรคการเมืองหลายพรรค ในเมื่อระบบนี้ทำให้พรรคการเมืองทุกพรรคมีความหวังที่จะมีผู้แทนในสภา พรรคการเมืองแต่ละพรรคจึงมีแนวโน้มที่จะส่งผู้สมัครของตนลงแข่งขันในการเลือกตั้งแทนที่จะจับกลุ่มเป็นพันธมิตรกันในการเลือกตั้ง ระบบนี้ก่อให้เกิดระบบพรรคการเมืองหลายพรรคซึ่งทำให้ไม่มีพรรคการเมืองใดมีเสียงข้างมากในสภาเพียงพรรคเดียว การจัดตั้งรัฐบาลจึงต้องเป็นรัฐบาลผสม ซึ่งไม่ค่อยมีเสถียรภาพทางการเมืองเท่าใดนัก นอกจากนี้ ระบบนี้ทำให้ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งต้องเลือกนโยบายของพรรคการเมืองมากกว่าการเลือกตั้งบุคคลของผู้สมัครรับเลือกตั้ง ซึ่งทำให้ผู้บริหารของพรรคการเมืองมีบทบาทสำคัญเพราะเป็นผู้คัดเลือกผู้สมัครและเป็นผู้จัดลำดับผู้สมัครในบัญชีรายชื่อ

ประการที่สาม ระบบนี้มีความยุ่งยากในทางปฏิบัติ ในระบบนี้แม้ว่าผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งจะมีอิสระในการเลือกบัญชีรายชื่อผู้สมัครได้ก็ตาม แต่ก็ไม่สามารถกำหนดผลการเลือกตั้งได้ เพราะผลการเลือกตั้งขึ้นอยู่กับการจัดสรรตำแหน่งตามคะแนนเสียงที่แต่ละบัญชีรายชื่อจะได้รับ ระบบนี้มีความยุ่งยากในทางปฏิบัติเพราะยังมีวิธีการจัดสรรตำแหน่งตามคะแนนเสียงที่แต่ละบัญชีรายชื่อได้รับที่แตกต่างกันอีก ซึ่งสรุปได้ 3 กรณี ได้แก่

กรณีแรก ใช้ค่าเฉลี่ยระดับชาติแทนค่าเฉลี่ยในแต่ละเขตเลือกตั้ง ทั้งนี้ เพื่อเปิดโอกาสให้พรรคการเมืองเล็ก ๆ ซึ่งมีคะแนนเสียงที่เหลืออยู่ภายหลังการจัดสรรตำแหน่งในรอบแรกในแต่ละเขตเลือกตั้งไม่มากพอที่จะได้รับการจัดสรรตำแหน่งที่เหลืออยู่ โดยใช้ค่าเฉลี่ยในแต่ละเขตเลือกตั้งได้ แต่ถ้านำคะแนนเสียงที่เหลืออยู่ทั้งประเทศมารวมกันแล้ว อาจทำให้พรรคการเมืองเล็กมีโอกาสได้ตำแหน่งผู้แทนในสภาฯ เพิ่มมากขึ้นก็ได้

ประการที่สอง ใช้ค่าเฉลี่ยกลางที่กำหนดไว้เป็นการล่วงหน้าสำหรับทั้งประเทศ

ประการที่สาม ไม่ใช้ค่าเฉลี่ยในแต่ละเขตเลือกตั้งโดยจัดสรรตำแหน่งที่เหลืออยู่ในรอบแรกให้แก่บัญชีรายชื่อที่มีคะแนนเสียงที่เหลืออยู่มากที่สุด

ความหลากหลายของวิธีการจัดสรรตำแหน่งในระบบการเลือกตั้งแบบสัดส่วน วิธีการจัดสรรตำแหน่งในระบบการเลือกตั้งแบบสัดส่วนที่นิยมใช้กันมากที่สุด คือ การให้เลือกตั้ง บัญชีหรือเลือกผู้สมัครต่างบัญชีผลสมัครได้โดยใช้วิธีการจัดสรรตำแหน่งที่เหลืออยู่ให้แก่บัญชีที่มี คะแนนเหลืออยู่มากที่สุดหรือบัญชีที่มีคะแนนเหลืออยู่โดยเฉลี่ยมากที่สุด

ศาสตราจารย์ ชาร์ล กาดู⁴ ได้สรุปเกี่ยวกับระบบการเลือกตั้งต่าง ๆ ไว้ 4 ประการ กล่าวคือ

ประการที่หนึ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างจำนวนพรรคการเมืองกับระบบการเลือกตั้ง จากการศึกษาวิจัยพฤติกรรมของผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปแล้วว่าระบบ การเลือกตั้งมีผลโดยตรงต่อจำนวนพรรคการเมือง กล่าวคือ ระบบการเลือกตั้งโดยใช้เสียงข้างมาก ก็ส่งเสริมพรรคการเมืองใหญ่ ทำให้พรรคการเมืองเล็กต้องยุบรวมกันเพื่อให้มีโอกาสที่จะได้มี ผู้แทนในสภา ทำให้ประเทศที่ใช้ระบบการเลือกตั้งแบบนี้จำนวนพรรคการเมืองน้อย ส่วนระบบ การเลือกตั้งแบบสัดส่วนก็จะเอื้อต่อพรรคการเมืองเล็กที่จะมีผู้แทนในสภาได้บ้าง พรรคการเมือง เล็กจึงไม่มีความจำเป็นต้องยุบรวมกัน ทำให้ประเทศที่ใช้ระบบการเลือกตั้งแบบสัดส่วนมีจำนวน พรรคการเมืองมาก

ประการที่สอง ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมของผู้มีสิทธิเลือกตั้งกับระบบการ เลือกตั้ง ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งซึ่งมีข้อมูลและมีความเข้าใจเกี่ยวกับระบบการเลือกตั้งค่อนข้างดี มักจะตัดสินใจลงคะแนนเสียงโดยคำนึงถึงระบบการเลือกตั้งเป็นสำคัญ โดยผู้มีสิทธิออกเสียง เลือกตั้งส่วนหนึ่งอาจตัดสินใจลงคะแนนเสียงให้แก่พรรคการเมืองหรือผู้สมัครซึ่งตนมิได้นิยม ชมชอบ เพียงเพื่อจะตัดคะแนนเสียงของพรรคการเมืองหรือผู้สมัครที่ตนไม่ชอบแต่มีโอกาสได้รับ การเลือกตั้ง นอกจากนี้ ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งเพศหญิงมีแนวโน้มที่จะออกเสียงเลือกตั้งโดย คำนึงถึงบุคลิกและตัวบุคคลของผู้สมัครและมีความคิดเห็นทางการเมืองที่อนุรักษ์นิยมมากกว่าผู้มี สิทธิออกเสียงเลือกตั้งเพศชาย เช่น ในฝรั่งเศสและในสวีเดนเซอร์แลนด์

ประการที่สาม ปัญหาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงระบบการเลือกตั้ง ระบบการเลือกตั้ง นั้น ถ้ามิได้มีการกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ ก็จะได้รับกำหนดไว้ในรัฐบัญญัติ ซึ่งพรรค การเมืองที่มีเสียงข้างมากในสภาย่อมมีอำนาจที่จะแก้ไขเพิ่มเติมรัฐบัญญัติเพื่อเปลี่ยนแปลงระบบ การเลือกตั้งได้ตามหลักการหรือผลประโยชน์ของตน โดยอาจจะเปลี่ยนแปลงระบบการเลือกตั้งได้ทันทีโดยไม่บอกกล่าวล่วงหน้าเพื่อเอาเปรียบพรรคการเมืองฝ่ายค้านก็ได้

⁴ Charle Cadoux. (1995). *Droit constitutionnel et institution politiques: Theorie generale des institution politiques*. (4^{ed}). pp. 21-24. อ้างถึงใน ชาญชัย แสงศักดิ์. อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 1. หน้า 113.

ประการที่สี่ ระบบการเลือกตั้งแบบผสม นายบางประเทศหรือในการเลือกตั้งบางระ
 ใหมหรือบางประเภทก็มีการนำระบบการเลือกตั้งแบบ สัดส่วนมาผสมผสานกับระบบการเลือกตั้ง
 แบบเสียงข้างมากเช่น ในเยอรมันผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งแต่ละคนจะได้รับบัตรเลือกตั้ง 2 ใบ
 สำหรับเลือกตั้งผู้แทนราษฎร ใบแรกเพื่อเลือกผู้สมัครที่ตนชอบตามระบบการเลือกตั้งแบบเสียงข้าง
 มากรอบเดียวและใบที่ 2 เพื่อเลือกบัญชีรายชื่อซึ่งก็คือการเลือกพรรคการเมืองที่ตนสนับสนุนตาม
 ระบบการเลือกตั้งแบบสัดส่วน ในฝรั่งเศสสำหรับการเลือกตั้งท้องถิ่นก็มีการนำระบบการเลือกตั้ง
 ทั้ง 2 ระบบมาผสมผสานกัน

2.1.3.3 ระบบจัดสรรปันส่วนผสม (Mixed Member Apportionment System)

สูตรคำนวณที่นั่ง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อ

สูตรที่ใช้คำนวณจำนวนที่นั่งของ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากระบบบัญชีรายชื่อ แบบพิเศษของ
 ระบบจัดสรรปันส่วนผสม นั้น ปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญมาตรา 91 และพระราชบัญญัติประกอบ
 รัฐธรรมนูญว่าการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร มาตรา 128 สรุปได้ว่า

(1) นำจำนวนผู้มาใช้สิทธิเลือกตั้งทั้งประเทศ ไม่รวมบัตรเสียเป็นตัวตั้งหารด้วย
 จำนวน สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหมด คือ 500 จะได้ผลลัพธ์เป็นตัวเลขชุดหนึ่งที่อนุมาณว่า
 เป็นค่าเฉลี่ยของจำนวนประชากรต่อ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หนึ่งที่นั่ง

(2) เมื่อจะหาจำนวน สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ของพรรคการเมืองใดก็นำคะแนน
 รวมทั้งประเทศที่พรรคการเมืองนั้นได้จากการเลือกตั้งในระบบแบ่งเขตมาเป็นตัวตั้ง แล้วนำตัวเลข
 ที่ได้จากข้อ (1) ไปหาร ผลลัพธ์จะเป็นจำนวน สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ที่พรรคการเมืองนั้นควรจะ
 มีได้ในการเลือกตั้งครั้งนี้

(3) นำจำนวน สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ที่พรรคการเมืองนั้นควรจะมีได้ จากข้อ (2)
 มาเป็นตัวตั้ง ลบด้วยจำนวน สมาชิกสภาผู้แทน แบบแบ่งเขตทั้งหมดที่พรรคการเมืองนั้นได้มาแล้ว
 ผลลัพธ์ คือจำนวน สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จากระบบบัญชีรายชื่อที่พรรคการเมืองนั้นจะได้รับ

การเลือกตั้งในปี 2562 กำลังเดินหน้าไปตามกติกาที่ คณะรักษาความสงบแห่งชาติ
 (คสช.) วางเอาไว้หมดแล้ว ทั้งในรัฐธรรมนูญ 2560 ในพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วย
 การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ.2561 (พ.ร.ป.เลือกตั้งฯ) และกฎหมาย อื่น ๆ ที่ออกมา
 และถูกนำมาใช้เป็นครั้งแรก คือ ระบบการเลือกตั้งและการนับจำนวนที่นั่ง สมาชิกสภาผู้แทน
 ราษฎรแบบใหม่ ที่เรียกว่า ระบบจัดสรรปันส่วนผสม หรือ Mixed Member Apportionment System
 (MMA)

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มพลังทางการเมืองและองค์กรที่เป็นสื่อกลางระหว่างผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งกับความสมดุลทางการเมือง

ถึงแม้ว่าการเลือกตั้งจะเป็นมาตรการหลักของประชาชนในการมีส่วนร่วมในการใช้อำนาจทางการเมืองก็ตามแต่ก็เป็นมาตรการที่ยังไม่เพียงพอเพราะการเลือกตั้งนั้นมีขึ้นเป็นครั้งคราวและเป็นการใช้สิทธิของประชาชนเป็นรายบุคคลซึ่งทำให้ประชาชนแต่ละคนอยู่อย่างโดดเดี่ยว กรณีจึงเป็นที่พึงประสงค์ที่จะต้องจัดให้มีการติดต่อกันระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้ปกครองอย่างถาวรและเป็นหมู่คณะซึ่งในวิถีทางการเมืองนั้นมีกลุ่มหรือองค์กรจำนวนมากที่พยายามเข้ามาช่วยทำหน้าที่เป็นสื่อกลางให้ระหว่างประชาชน แต่ละคนซึ่งอยู่อย่างโดดเดี่ยวกับอำนาจทางการเมืองเพื่อให้ประชาชนมีบทบาททางการเมืองได้อย่างเข้มแข็งขึ้น

กลุ่มพลังทางการเมือง หมายถึงการรวมตัวกันที่มีการจัดตั้งขึ้นเป็นการถาวรหรือเป็นชั่วคราวเป็นครั้งคราวเพื่อกดดันผู้ปกครองให้ใช้อำนาจทางการเมืองไปในทางหนึ่งทางใดไม่ว่าจะเป็นการรวมตัวกันเป็นพรรคการเมืองสหภาพองค์กรทางศาสนาหรือวัฒนธรรมหรือแม้แต่สมาคมสโมสรทางการเมืองที่พาสมาคมทางนันทนาการก็อาจจะเป็นกลุ่มพลังทางการเมืองได้เช่น คริสต์ศาสนาจักร อาจมีจุดยืนทางศาสนาในเรื่องหนึ่งเรื่องใดที่มีผลกระทบทางการเมืองได้เช่นการทำแท้ง หรือ สโมสรส่งเสริมการท่องเที่ยวอาจจะรณรงค์ให้ มีทางด่วนหรือสวนสาธารณะเพิ่มมากขึ้นในรัชสมัยใหม่องค์กรที่เป็นสื่อกลางหรือกลุ่มพลังทางการเมืองมีบทบาทสำคัญที่สุดคือพรรคการเมืองสภาพและกลุ่มผลประโยชน์

ความสมดุลทางการเมือง ที่เด่นชัดที่สุดคือ การสับเปลี่ยนกันขึ้นสู่อำนาจ ระหว่างฝ่ายที่มีเสียงข้างมากและฝ่ายที่มีเสียงข้างน้อยหรือฝ่ายค้านอริสโตเติล (Aristotle) ได้เคยกล่าวไว้ว่าลักษณะที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดของเสรีภาพทางการเมือง คือ การที่พลเมืองทุกคนมีโอกาที่จะได้สับเปลี่ยนกันเป็น “ผู้ปกครอง” และ “ผู้อยู่ใต้ปกครอง” ซึ่งความสมดุลพื้นฐานเช่นนี้สะท้อนให้ปรากฏในกฎหมายรัฐธรรมนูญในระยะเริ่มแรกที่ปรากฏความตึงเครียดซึ่งมีการควบคุม และทำให้เป็นสถาบัน ระหว่างฝ่ายที่มีเสียงข้างมาก และฝ่ายค้าน ซึ่งทั้งสองฝ่ายนี้เป็นคู่กันโดยไม่อาจแยกกันได้เลยจะนำไปสู่การสับเปลี่ยนกันขึ้นสู่อำนาจ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ มีการเปลี่ยนไฟลท์ที่มีเสียงข้างมากทางการเมืองโดยฝ่ายหนึ่งภายหลังการเลือกตั้งกล่าวโดยสรุปก็คือผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งมีอำนาจที่จะขจัดผู้ปกครองของตนได้โดยสันติวิธี

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับรัฐบาลผสมระหว่างพรรคการเมืองจำนวนมาก

ในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย รัฐบาลเป็นสถาบันที่ใช้อำนาจบริหารซึ่งเป็นหนึ่งในอำนาจอธิปไตยนอกเหนือจากอำนาจนิติบัญญัติและอำนาจตุลาการ การบริหารประเทศของรัฐบาลต้องดำเนินการตามนโยบายที่กำหนดไว้ตามที่ได้มีการแถลงต่อรัฐสภา เมื่อพิจารณาถึงการจัดตั้งรัฐบาลจากการศึกษาประเทศที่ปกครองในระบอบประชาธิปไตยส่วนใหญ่มี 2 ลักษณะได้แก่ รัฐบาลที่มีพรรคการเมืองที่มีเสียงข้างมากพรรคเดียว และรัฐบาลที่มาจากความร่วมมือกันของพรรคการเมืองมากกว่าหนึ่งพรรคขึ้นไปหรือที่เรียกว่า รัฐบาลผสม โดยการจัดตั้งรัฐบาลประเภทนี้เริ่มจากพรรคการเมืองที่มีจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมากที่สุดจะมีสิทธิในการจัดตั้งรัฐบาลโดยการเชิญพรรคการเมืองอื่น ๆ ที่มีจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรรองลงมาเข้าร่วมรัฐบาล โดยมีเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดการรวมตัวกันและเมื่อเกิดขึ้นเป็นรัฐบาลผสมแล้ว จะมีองค์ประกอบและปัจจัยต่าง ๆ ที่จะทำให้รัฐบาลเข้มแข็งและยั่งยืนเพื่อดำเนินการบริหารประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป การทำความเข้าใจในแนวคิดของรัฐบาลผสมจึงเป็นสิ่งสำคัญต่อการศึกษากระบวนการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยและเป็นประโยชน์ต่อการต่อยอดความรู้ในการวิเคราะห์การเมืองในสถานการณ์ปัจจุบันต่อไป⁵

รัฐบาลผสม (Coalition government) คือ รัฐบาลที่ประกอบไปด้วยกลุ่มการเมือง หรือพรรคการเมืองหลายกลุ่มมารวมตัวกันเพื่อจัดตั้งรัฐบาลเสียงข้างมากขึ้นบริหารประเทศ สาเหตุที่นำไปสู่การก่อตั้งรัฐบาลผสมนั้นส่วนใหญ่เนื่องมาจากไม่มีพรรคการเมืองใดได้รับเสียงข้างมากในรัฐสภา รัฐบาลผสม ยังอาจก่อตั้งขึ้นในกรณีที่เกิดปัญหาในระดับชาติหรือวิกฤตการณ์ ยกตัวอย่างเช่น ระหว่างช่วงสงคราม เพื่อให้รัฐบาล มีระดับความชอบธรรมทางการเมืองที่สูง ขณะที่ยังได้มีบทบาทในการลดความขัดแย้งทางการเมืองภายใน ในช่วงเวลาดังกล่าว พรรคการเมืองอาจประกอบกันขึ้นเป็นรัฐบาลแห่งชาติ ซึ่งประกอบด้วยพรรคการเมือง ทุกพรรค เมื่อรัฐบาลผสมเกิดแนวคิดที่ต่างกัน จะมีการอภิปรายไม่ไว้วางใจ

สำหรับในประเทศไทย คำว่า รัฐบาลผสมนี้ ใช้เป็นครั้งแรกในช่วงทศวรรษที่ 2480 โดยนักการทูตชาวอังกฤษชื่อ Sir Jirsy Crossby ซึ่งได้ตั้งข้อสังเกตว่า รัฐบาลของไทยภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา มีลักษณะเป็น “รัฐบาลผสม” (Coalition government) เนื่องจากประกอบด้วยกลุ่มการเมืองฝ่ายพลเรือนนำโดยนายปรีดี พนมยงค์ กลุ่มหนึ่ง กับกลุ่มทหารนำโดยจอมพล ป.พิบูลสงคราม อีกกลุ่มหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีกลุ่มนายทหาร

⁵ ชยพล ธานีวัฒน์ . (2561). *รัฐบาลผสม* . เอกสารฐานข้อมูลการเมืองการปกครอง สถาบันพระปกเกล้า. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: <http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title.> [2562, 14 กรกฎาคม]

และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ รวมทั้งกลุ่มของนักการเมืองที่มาจากการเลือกตั้งอีกส่วนหนึ่งรวมกัน ประกอบเป็นรัฐบาลทำหน้าที่ในการบริหารประเทศ ต่อมากำว่ารัฐบาลผสมนี้ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนอีกครั้งหนึ่งภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อมีการจัดตั้งรัฐบาลพลเรือนขึ้น

อย่างไรก็ตามปรากฏการณ์รัฐบาลผสมของเมืองไทยนี้ จะมีความชัดเจนและเห็นได้อย่างต่อเนื่อง รวมทั้งมีลักษณะโดดเด่นมากที่สุดนับตั้งแต่การเลือกตั้งในปี พ.ศ. 2518 เป็นต้นมาตราจนปัจจุบัน เนื่องด้วยในการเลือกตั้งทุกครั้งจะไม่มีพรรคการเมืองใดที่สามารถมีเสียงข้างมากในการจัดตั้งรัฐบาลได้ ดังนั้นจึงต้องมีการรวมตัวกันของพรรคการเมืองหลายพรรคเพื่อให้มีเสียงข้างมากในการจัดตั้งรัฐบาลเสมอ

พลังของพรรคการเมืองไทย พิจารณาจากขนาดของพรรค คือ จำนวนสมาชิกของพรรค และจำนวนสมาชิกพรรคที่ได้รับการเลือกตั้ง เนื่องจากพรรคการเมืองที่มีขนาดใหญ่จะมีแนวโน้มที่สมาชิกจะได้รับการเลือกตั้งเข้าสู่สภามากกว่าพรรคขนาดเล็ก และมีแนวโน้มที่จะต่อรองเข้าร่วมรัฐบาลได้หากมีการจัดตั้งรัฐบาลเกิดขึ้น

ความเหนียวแน่น ความมั่นคง หรือเสถียรภาพของแต่ละพรรคย่อมเป็นสิ่งสำคัญที่พรรคจะต้องนำไปต่อรองเพื่อรวมกับพรรคอื่นในการจัดตั้งรัฐบาลผสม ทั้งนี้พรรคจะต้องคำนึงถึงความเหนียวแน่นของพรรคของตนเองและความเหนียวแน่นของพรรคอื่นทุกพรรคด้วย ความเหนียวแน่นนี้จะเกิดจากปัจจัยสำคัญหลายประการ ได้แก่ ประวัติความเป็นมาและอุดมการณ์ของพรรค จำนวนสมาชิกทั่วประเทศและความผูกพันของสมาชิกที่มีต่อพรรค วินัยของพรรคในการให้คุณและโทษแก่สมาชิก ภาวะผู้นำของพรรค มุลเหตุจูงใจ และบุคลิกภาพของผู้นำพรรค ผลประโยชน์ส่วนตัวของสมาชิกในสภาและผู้นำคนสำคัญ และประการสุดท้ายพื้นฐานแห่งอำนาจของพรรค เช่น ประชาชนกลุ่มใด อาชีพ ชั้น ศาสนา อุดมคติทางการเมือง ภูมิภาค ภาษา ผลประโยชน์ ของผู้ที่เป็นสมาชิกหรือผู้ลงคะแนนให้พรรคในปัจจุบันและอนาคต

นโยบายของพรรค ก่อนปี 2540 พรรคการเมืองไทยเกือบทั้งหมดเป็นพรรคใหม่ จึงมักจะไม่มีการปฏิบัติแห่งนโยบาย ที่แท้จริงรวมทั้งขาดองค์การของพรรคตั้งแต่ระดับพื้นฐาน ไม่มีการเลือกผู้แทนประจำท้องถิ่นของพรรคมาประชุมระดับชาติ เพื่อวางนโยบายของพรรคอย่างในต่างประเทศ นโยบายของพรรคจึงอาจไม่สะท้อนความคิดหรือความต้องการของสมาชิกพรรคและประชาชนอย่างแท้จริง ทำให้การร่วมกันเพื่อจัดตั้งพรรคการเมืองเป็นเรื่องของการต่อรองทางการเมืองมากกว่าการแสวงหาจุดร่วมดำเนินนโยบาย แต่หลังจากปี 2542 เป็นต้นมาเมื่อพรรคไทยรักไทยได้เสนอนโยบายต่าง ๆ ออกมาและทำให้ได้รับการเลือกตั้งเข้าสู่สภาอย่างล้นหลามสามารถจัดตั้งรัฐบาลผสมที่ตนมีเสียงจำนวนมากและเป็นรัฐบาลที่เข้มแข็งได้ หลังจากนั้นพรรคการเมืองต่าง ๆ ได้มีการปรับตัวขนานใหญ่ด้วยการเสนอนโยบายต่าง ๆ แก่ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งทำให้

เกิดการแข่งขันด้านนโยบายของพรรคการเมือง ทำให้เมื่อมีการจัดตั้งรัฐบาลพรรคการเมืองที่จะเข้าร่วมรัฐบาลจึงต้องคำนึงถึงนโยบายที่มีความคล้ายคลึงกันเพื่อให้พรรคได้นำแนวนโยบายของตนไปสู่การปฏิบัติในคณะรัฐบาลและเพื่อเป็นการรักษาสถานเสถียรในการเลือกตั้งครั้งต่อไป⁶

เป้าหมายของพรรคในการเลือกตั้งแต่ละครั้งกับความมุ่งมั่นที่จะเข้าร่วมเป็นรัฐบาลผสมตามปกติ การจัดตั้งพรรคการเมืองจนถึงการรณรงค์หาเสียงเพื่อเข้ามามีที่นั่งในสภานั้นพรรคการเมืองย่อมมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ

ประการที่ 1 เพื่อให้สามารถปฏิบัติตามอุดมคติของพรรคได้ คือได้เข้าเป็นฝ่ายบริหารเพื่อจะได้ลงมือทำงานตามที่ได้ตั้งใจไว้ (หรือตามนโยบาย) หรือควบคุมการทำงานของข้าราชการประจำ รวมทั้งการมีโอกาสออกกฎหมายและเป็นปากเสียงของประชาชนด้วย นับเป็นความปรารถนาสูงสุดของทุกพรรค

ประการที่ 2 เพื่อให้สามารถออกกฎหมายให้รัฐบาลและประชาชนปฏิบัติกรต่าง ๆ ตามนโยบายของพรรค กรณีนี้เป็นการพิจารณาตามอุดมคติทางการเมืองเมื่อพรรคสามารถทำหน้าที่ทางนิติบัญญัติได้เต็มที่

ประการที่ 3 เพื่อเป็นปากเป็นเสียง เป็นทางออกของปัญหา หรือความต้องการอื่น ๆ ของประชาชนส่วนใหญ่หรือส่วนน้อยกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง กล่าวอีกนัยหนึ่งเป็นพรรคที่ตั้งขึ้นเพื่อปกป้องพิทักษ์รักษาผลประโยชน์ของรัฐ ไม่ใช่ฝ่ายริเริ่มรุกรานผลประโยชน์ กรณีนี้มักจะเป็นทางเลือกทางสุดท้ายของพรรคต่าง ๆ

2.3.1 แนวคิดเรื่องการต่อรองในการจัดตั้งรัฐบาลผสม

ยุทธศาสตร์ที่พรรคการเมืองเลือกใช้ในการต่อรองในการจัดตั้งรัฐบาลผสมออกเป็น 3 กลุ่มคือ⁷

กลุ่มที่หนึ่ง พรรคที่ร่วมมือดี พรรคประเภทนี้สนใจที่จะแบ่งผลประโยชน์จากการจัดตั้งรัฐบาลผสม (หรือผลประโยชน์ส่วนตัว) ออกไปเท่า ๆ กัน เช่น ตำแหน่งรัฐมนตรีก็ยินดีแบ่งให้พรรคต่าง ๆ ตามสัดส่วนของจำนวน ส.ส.ของแต่ละพรรค ทั้งนี้เพื่อลดภาระในการต่อรองหาผลประโยชน์ให้แก่สมาชิกแต่ละคนแต่ละพรรคให้น้อยลงที่สุด แต่ให้ความสนใจในเรื่องนโยบายส่วนรวมของรัฐบาลผสม พรรคใหญ่ ๆ จะได้ประโยชน์จากการยึดหลักนี้มากกว่าพรรคเล็ก

กลุ่มที่สอง พรรคที่ชอบแข่งขัน พรรคประเภทนี้จะพยายามขอแบ่งผลประโยชน์จากการแต่งตั้งรัฐบาลผสมให้ได้มากที่สุด เกินสัดส่วนของตนที่พึงจะได้โดยไม่สนใจต่ออนนโยบายส่วนรวม

⁶ ชยพล ธานีวัฒน์. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 5. (ออนไลน์).

⁷ เรื่องเดียวกัน, (ออนไลน์).

ของรัฐบาลผสม หรือจะต่อรองว่าถ้าไม่ให้ผลประโยชน์เป็นพิเศษจะต่อต้านรัฐบาลผสม พรรคประเภทนี้อาจจะได้ผลประโยชน์สูงในระยะแรก แต่จะเสียประโยชน์ในระยะยาวเมื่อพรรคใหญ่ที่ยินดีร่วมมือเห็นว่าตนได้อ่อนข้อให้ประโยชน์มากเกินไป

กลุ่มที่สาม พรรคที่ใช้ยุทธศาสตร์ผสม พรรคประเภทนี้อาจจะเริ่มต้นด้วยการยินยอมสนับสนุนนโยบายรัฐบาลผสม โดยไม่เรียกร้องมากในระยะแรก แต่ในขั้นต่อ ๆ ไป จะเรียกร้องขอผลประโยชน์มากขึ้นมีฉะนั้นจะเลิกสนับสนุน ถ้าพรรคอื่น ๆ หลงลืมผลประโยชน์บางประการ พรรคประเภทนี้จะคอยต่อรองเอาผลประโยชน์ไปเรื่อย ๆ ดังนั้น พรรคประเภทนี้ จะได้รับผลประโยชน์มากที่สุดในระยะยาว นอกจากนั้นยังจะได้รับผลดีในการเลือกตั้งครั้งต่อไปด้วย

2.3.2 แนวคิดตัวแปรเกี่ยวกับความยั่งยืนของรัฐบาลผสม

รัฐบาลผสมที่มีการจัดตั้งขึ้นจะสามารถดำรงอยู่ในสถานะของฝ่ายบริหารได้นานเพียงใดขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

ปัจจัยที่ 1 ระยะเวลา ภายในพรรคต่าง ๆ เมื่อเวลาเปลี่ยนแปลงไปจำนวนลูกพรรคอาจเพิ่มขึ้นหรือลดลงได้ เพราะอาจมีการเสียชีวิต การลาออก การย้ายพรรคของสมาชิกเกิดขึ้นได้ ในขณะที่ความเหนียวแน่น โดยเฉพาะวินัยของพรรคก็อาจจะเข้มแข็งขึ้นหรืออ่อนตัวลงได้ แต่โดยปกติแล้วยิ่งระยะเวลาผ่านไปความผูกพันภายในพรรคและระหว่างที่พรรคตั้งรัฐบาลผสมด้วยกันมักจะผ่อนคลายลง โดยเฉพาะลูกพรรคมักจะมีปฏิกิริยาต่อต้านหัวหน้าพรรคมากขึ้นเมื่ออยู่ในตำแหน่งนาน ๆ และมักมีการต่อรองผลประโยชน์ตามมา ซึ่งอาจพิจารณาได้ว่า ระยะเวลาที่แปรผกผันกับความเหนียวแน่นของพรรคตามปกติย่อมจะลดลงทีละเล็กละน้อย ในระบบรัฐสภาที่พรรคยังไม่เข้มแข็ง ไม่มีประวัติร่วมอันยาวไกล และไม่มี ความผูกพันที่ยืนยาวมาก่อน ความสัมพันธ์จะค่อย ๆ ลดลง จนหมดลงไปในที่สุดท้ายก่อนที่จะมีการเลือกตั้งใหม่

ปัจจัยที่ 2 ความกดดันนอกสภา ในระบบการเมืองของประเทศที่มีการปกครองแบบรัฐสภามานาน ความกดดันนอกสภาถึงขั้นที่รัฐบาลจะถูกล้มหรือยกเลิกรัฐธรรมนูญ ไม่ค่อยจะเกิดขึ้น ความกดดันนอกสภามักจะเกิดขึ้นจากความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ทางเศรษฐกิจและทางสังคมที่เกิดขึ้นอย่างรุนแรงเกินความสามารถที่รัฐบาลผสมจะรับมือได้เท่านั้น จึงจะเป็นเหตุให้พรรคที่สนับสนุนไม่แน่ใจและถอนตัวออกไปสนับสนุนกลุ่มฝ่ายค้าน ทำให้รัฐบาลมีเสียงข้างน้อยไม่พอบริหารประเทศและต้องยุบสภาเพื่อเลือกตั้งใหม่

นอกจากนั้นกรอบของกติกาในเกมทางการเมือง ซึ่งกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญอาจจะมีผลให้รัฐบาลผสมต้องมีอายุสั้นลงได้ เช่น สมาชิกวุฒิสภาอาจขัดขวางรัฐบาลเข้าร่วมมือกับพรรคฝ่ายค้านในการตรากฎหมาย หรือการตั้งกระทู้ถาม เป็นต้น ตามปกติแล้ว ความกดดันนอกสภาจะมีไม่มากนักหรือไม่ค่อยมีบ่อยนัก แต่เมื่อเกิดขึ้นมักจะรุนแรงและให้ผลเด็ดขาด

ปัจจัยที่ 3 ความกดดันภายในสภาในระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา ความกดดันภายในสภาย่อมมีอยู่เสมอ เช่น สมาชิกเปลี่ยนพรรค สมาชิกไม่ลงคะแนนให้ตามที่คาดไว้ สมาชิกแต่ละคนมีความต้องการไม่เหมือนกันและมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ นอกจากนั้นพรรคที่เข้าร่วมรัฐบาลผสมจะต้องคอยประมาณค่าฐานะของตนเสมอเพราะพรรคที่เข้าร่วมรัฐบาลผสมย่อมจะไม่ยอมอยู่ร่วมต่อไปเมื่อผลประโยชน์ที่พรรคหรือลูกพรรคฝ่ายของตนมีน้อยลง หรือไม่คุ้มค่าที่อยู่ร่วมต่อไป เช่น พรรคบางพรรคเมื่อเข้าร่วมรัฐบาลผสมไม่มีโอกาสทำงาน หรือทำงานให้เสร็จเรียบร้อยไปแล้ว พรรคนั้นก็ย่อมเห็นว่า ควรถอนตัวออกขอมติว่า เพราะการเลือกตั้งครั้งใหม่ตนก็มีประเด็นจะหาเสียงได้มากเพียงพอแล้ว⁸

ข้อสำคัญก็คือ พรรคและสมาชิกฝ่ายที่มีได้เข้าร่วมเป็นรัฐบาลย่อมหาทางทุกวิถีทางที่จะรวมตัวกันให้มีคะแนนเสียงข้างมากให้ได้ เพื่อจะได้ล้มชุดตติสำคัญของรัฐบาลผสม ทำให้รัฐบาลต้องลาออกหรือยุบสภา ในการนี้พรรคฝ่ายค้านย่อมมีกลยุทธ์วิธีที่จะยุแหย่พรรคและสมาชิกของพรรคที่ร่วมเป็นรัฐบาล ให้แตกแยกออกมารวมกับกลุ่มใหม่อีกด้วย

2.3.3 ลักษณะของรัฐบาลผสมในประเทศไทย

การจัดตั้งรัฐบาลผสมของประเทศไทยโดยเฉพาะนั้น รัฐบาลผสมที่ตั้งขึ้นจึงน่าจะเป็นรัฐบาลที่มีพรรคเข้าร่วมมากกว่าจำนวนต่ำสุด (คือสูงกว่า minimum winning coalition) เพื่อให้มีลูกพรรคมาก ทั้งนี้เพราะต้องคิดเผื่อลูกพรรคจะเกิดเปลี่ยนพรรคไป หรือบางพรรคจะถอนตัวออกไปด้วย รัฐบาลผสมในรูปนี้จะเกิดลักษณะพิเศษ 6 ประการ คือ

ประการที่หนึ่ง ในขั้นต้นมีหลายพรรค มีสมาชิกเกินกึ่งหนึ่งไปจำนวนมาก แต่ต่อ ๆ ไปถ้าพรรคใดหรือสมาชิกของพรรคใด ไม่ปฏิบัติตามแนวนโยบายส่วนรวมก็อาจจะถูกไล่ออกจากรัฐบาลผสมไป ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม เช่น พรรคใดเห็นว่าการอยู่ในรัฐบาลผสมทำให้ตนเสียประโยชน์มากกว่าได้ประโยชน์ก็จะถอนตัวออกไปเอง

ประการที่สอง ความยั่งยืนของรัฐบาลผสมหลังเลือกตั้งจึงจะอยู่ที่ว่า จะรวมพรรคและสมาชิกให้ได้มากที่สุดนั้นได้มากเพียงใด และมีอัตราการสูญเสียพรรคหรือลูกพรรคเร็วหรือช้าเพียงใด รัฐบาลผสมก็จะอายุสั้น แต่ถ้าเริ่มต้นด้วยเสียงข้างมากท่วมท้นและค่อย ๆ เสียเสียงไป ก็จะยังอยู่ได้นาน

ประการที่สาม กำหนดตำแหน่งทางการเมืองเพิ่มขึ้น เมื่อมีพรรคอยู่ในรัฐบาลผสมมาก แต่ละพรรคต่างก็อยากหาตำแหน่งให้พรรคพวกมากที่สุด ดังนั้น ตำแหน่งทางการเมืองจะมีมากที่สุด

⁸ ชยพล ธานีวัฒน์. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 5. (ออนไลน์).

ประการที่สี่ ถ้าผลการเลือกตั้งปรากฏว่าพรรคที่มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรค่อนข้างมาก มีจำนวนหลายพรรค มีนโยบายคล้ายคลึงกัน และตกลงที่จะร่วมกันจัดตั้งรัฐบาล บางครั้งตำแหน่งรัฐมนตรีสำคัญ ๆ อาจจะต้องแต่งตั้งจากคนภายนอกก็ได้ เพื่อหลีกเลี่ยงมิให้พรรคต่าง ๆ ต้องยื้อแย่งกันเกินไป

ประการที่ห้า ถ้าพรรคการเมืองได้เสียงค่อนข้างสูง คือพรรคใหญ่ ๆ ตกลงร่วมมือกันจัดตั้งรัฐบาลผสมแบบมีจำนวนพรรคน้อยที่สุด แม้จะมีเสียงรวมกันเป็นข้างมากในสภาอายุของรัฐบาลแบบนี้อาจจะสั้นกว่าที่คาดไว้ เพราะพรรคอื่น ๆ อาจดึงตัวลูกพรรคที่มาผสมก็ได้ ทั้งนี้เพราะพรรคการเมืองไทยไม่มีธรรมเนียมควบคุมสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่รัดกุมอย่างบางประเทศ หรือพรรคใหญ่บางพรรคในรัฐบาลผสมอาจหาทางปลีกตัวไปรวมกับพรรคเล็กนอกรัฐบาลเพื่อฟอร์มทีมใหม่ก็ได้

ประการที่หก ถ้าพรรคการเมืองมีความคิดเห็นแตกแยกกันรุนแรงเป็นกลุ่ม ๆ หรือบุคคลระดับหัวหน้าพรรคมีความโกรธเคืองกันเป็นส่วนตัว อาจจะทำให้ไม่สามารถตั้งรัฐบาลผสมแบบมีเสียงข้างมากได้ ต้องตั้งแบบข้างน้อย (minority cabinet) ในกรณีรัฐบาลผสมที่มีเสียงข้างน้อยในสภา อาจสามารถตั้งขึ้นได้สำเร็จ แต่จะไม่ยั่งยืน เพราะลูกพรรครัฐบาลผสมจะเก็งงอนหาผลประโยชน์กันมาก หรือพรรคนอกรัฐบาลอาจจะรวมตัวกันดิ้นขึ้นมาเมื่อไรก็ได้ หรือแม้ไม่รวมกันแต่ก็จะถือว่ารัฐบาลเป็นคนละพรรคก็จะถูกโจมตีตลอดเวลา และมีโอกาสทำให้แพ้คะแนนในสภาได้ง่าย ทำให้รัฐบาลผสมต้องลาออกหรือยุบสภาเพื่อเลือกตั้งใหม่

2.3.4 ลักษณะของรัฐบาลผสมและความยั่งยืนของรัฐบาลผสมในยุโรป

รัฐบาลผสมในยุโรป ในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมาได้ข้อสรุปและลักษณะของรัฐบาลผสมดังนี้

ลักษณะที่ 1 ในกรณีที่พรรคการเมืองมีหลายพรรค และพรรคเหล่านี้เป็นพรรคที่มีเสถียรภาพ ไม่ว่าจะมียุคการเมืองแตกต่างกันแบบสุดโต่ง (ซ้ายสุด-ขวาสุด) หรือไม่แตกต่างกันมากนักก็ตาม คณะรัฐมนตรีจะเป็นแบบผสมน้อยพรรคที่สุด และจะอยู่ในตำแหน่งได้ยั่งยืนพอสมควร เพราะไม่ต้องแบ่งตำแหน่งและแบ่งผลประโยชน์กันมากโดยไม่จำเป็น (คำว่าผสมน้อยพรรคที่สุดหมายความว่า มีพรรคมาร่วมเท่าที่จะทำให้มีคะแนนเสียงเกินครึ่งไปน้อยที่สุด ถ้ามีพรรคหนึ่งพรรคใดถอนตัวออกเพียงพรรคเดียวรัฐบาลก็จะล้ม)

ลักษณะที่ 2 ประเทศที่มีพรรคหลายพรรค เป็นพรรคที่มีเสถียรภาพและพรรคเหล่านี้ไปรวมกันเป็นกลุ่มอยู่อย่างสุดขั้ว (ทางซ้ายสุด และขวาสุด ไม่มีกลุ่มกลาง) รัฐบาลที่ตั้งขึ้นจะมีได้แค่เพียงรัฐบาลผสมที่มีเสียงข้างน้อยในสภา (minority cabinet) เท่านั้น เพราะพรรคต่าง ๆ เข้ากันไม่ได้ ไม่ยอมอมอมชอมกัน พรรคเล็กพรรคน้อยที่พอจะรวมกันได้ก็จะกลายเป็นกลุ่มที่มีเสียงมากกว่า

พรรคอื่น ๆ ซึ่งรวมกันไม่คิดในกรณีเช่นนี้แม้จะตั้งรัฐบาลได้สำเร็จก็จะไม่มีความมั่นคงแต่อย่างใด การเปลี่ยนรัฐบาลมักจะเกิดขึ้นได้ง่ายเมื่อแพ้เสียงในสภา และจะไม่มีพรรคใดตั้งรัฐบาลผสมได้ใหม่ จึงต้องยุบสภาไป หรือเมื่อใดที่กลุ่มผสมเดิมคิดว่าตนมีแนวโน้มนโยบายดีกว่ากลุ่มอื่น หรือมีคะแนนนิยมจากประชาชนมากกว่ากลุ่มอื่น ก็จะเป็นผู้ยุบสภา เพื่อให้มีการเลือกตั้งใหม่เพื่อว่ากลุ่มของตนจะชนะเด็ดขาด ซึ่งก็จะกลายเป็นแบบแรกไป

ลักษณะที่ 3 ในกรณีที่พรรคการเมืองมีหลายพรรคแต่ละพรรคไม่มีเสถียรภาพ มีความแตกต่างกันในพรรคมาก แม้แนวโน้มนโยบายของพรรคจะไม่ต่างกันมาก รัฐบาลผสมจะเกิดขึ้นได้ในรูปของมีการรวมหลายพรรคเพื่อให้ได้คะแนนท่วมท้น (oversized cabinet) อย่างเดียว และรัฐบาลประเภทนี้มักอายุสั้น เพราะหลายพรรคที่ดึงมารวมทีมจะไม่ได้รับประโยชน์มากเพียงพอ และอาจกลัวเสียคะแนนในคราวต่อไป จะค่อย ๆ ถอนตัวออก

ลักษณะที่ 4 ในกรณีที่พรรคการเมืองมีหลายพรรค แต่ละพรรคไม่มีเสถียรภาพ มีความแตกต่างกันภายในพรรคมากอีกทั้งพรรคต่าง ๆ ก็มีนโยบายสุดโต่ง รัฐบาลผสมที่เกิดขึ้นจะอยู่ในรูปของรัฐบาลผสมที่มีเสียงข้างน้อย (undersized or minority cabinet) และจะไม่มีความยั่งยืนแต่อย่างใด เพราะพรรคต่าง ๆ ไม่ยอมรวมกัน

2.4 ความมีเสถียรภาพของรัฐบาล

ในระบบรัฐสภา วาระการดำรงตำแหน่งของคณะรัฐมนตรีในรัฐบาลที่บริหารประเทศได้จนครบวาระที่กฎหมายกำหนด เสถียรภาพรัฐบาล หมายถึง การที่รัฐบาลสามารถบริหารประเทศไปได้อย่างราบรื่นอย่างมีประสิทธิภาพเป็นระยะเวลาานพอสมควร ซึ่งปกติ ก็คือ ครบวาระของรัฐบาลแต่ละชุด

เสถียรภาพรัฐบาลนั้นมีความหมายต่างไปจากคำว่า “เสถียรภาพทางการเมือง” ทั้งนี้เพราะเสถียรภาพทางการเมือง หมายถึง สภาพทางการเมืองที่มีความสงบราบรื่น มีการเคารพและปฏิบัติตามกฎ กติกาทางการเมือง และการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลเป็นไปตามกติกา ดังนั้น อาจมีสภาพที่รัฐบาลมีเสถียรภาพ คือ ไม่เปลี่ยนแปลงรัฐบาลบ่อย แต่รัฐบาลนั้นไม่เป็นที่ยอมรับของประชาชน (รัฐบาลทหาร, รัฐบาลเผด็จการ) สภาพดังกล่าวถือว่าไม่มีเสถียรภาพทางการเมือง ในขณะเดียวกัน อาจมีสภาพที่มีการเปลี่ยนคณะรัฐมนตรีที่มาทำหน้าที่รัฐบาลบ่อยครั้ง แต่การเปลี่ยนแปลงนั้น

เป็นไปตามกติกา ย่อมเกิดสภาพไม่มีเสถียรภาพรัฐบาลและไม่มีเสถียรภาพทางการเมืองด้วยในขณะเดียวกัน⁹

สำหรับสาเหตุที่รัฐบาลไทยประสบปัญหาการขาดเสถียรภาพ มีลักษณะแตกต่างกันไปตามแต่สภาพแวดล้อมและบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองในช่วงที่รัฐบาลแต่ละชุดเข้าบริหารประเทศ แต่โดยภาพรวมมี 4 ประการ คือ

ประการที่หนึ่ง ลักษณะของรัฐบาลไทยคณะรัฐมนตรีมาจากตัวแทนของพรรคการเมืองหลายพรรคดังที่เรียกว่า “รัฐบาลผสม” ซึ่งย่อมก่อให้เกิดความขัดแย้งได้ง่ายในการทำงานร่วมกันในคณะรัฐมนตรีดังจะเห็นตัวอย่างได้ชัดในรัฐบาลชุดที่ 36 ที่มี หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรีที่คณะรัฐมนตรีประกอบด้วยพรรคการเมือง 16 พรรคซึ่งเมื่อรวมกันแล้วเรียกว่า “รัฐบาลผสมสหพรรค” รัฐบาลผสมสหพรรค บริหารประเทศท่ามกลางการเรียกร้องและแย่งชิงตำแหน่งรัฐมนตรีของสมาชิกสหพัฒน์อยู่ตลอดเวลาการที่รัฐบาลยังคงสถานะไว้ได้นั้นก็นับว่าเป็นความสามารถเฉพาะตัวของหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรีที่สามารถประสานผลประโยชน์ระหว่างพรรคร่วมรัฐบาลแต่อย่างไรก็ตามความหวังในเก้าอี้รัฐมนตรีตำแหน่งอำนาจอื่นๆของสมาชิกพรรคร่วมรัฐบาลก็ทำให้เกิดความยุ่งยากแต่รัฐบาลเป็นแก่รัฐบาลเป็นอันมาก โดยเมื่อสมาชิกของพรรคหรือพรรคการเมืองใดไม่ได้รับการตอบสนองในสิ่งที่เรียกร้อง เขาอาจจะเอาจากนายกรัฐมนตรีก็จะหันไปร่วมมือกับฝ่ายค้านเพื่อล้มรัฐบาลในสภาพเช่นนี้ทำให้ท้ายที่สุดนายกรัฐมนตรีตัดสินใจยุบสภา

สภาพความขัดแย้งระหว่างพรรคร่วมรัฐบาลนั้นมักเกิดขึ้นบ่อยครั้งในรัฐบาลชุดต่างๆของประเทศไทยการต่อรองระหว่างพรรคร่วมรัฐบาลจึงกลายเป็นเรื่องปกติของรัฐบาลผสม ทั้งนี้เพราะโดยสภาพนั้นการต่อรองของรัฐบาลผสมนั้นเกิดขึ้นนับตั้งแต่เริ่มมีการเจรจาเพื่อรวบรวมพรรคต่างๆ จัดตั้งรัฐบาลตัวอย่างหนึ่งที่ได้เห็นได้ชัด คือการจัดตั้งรัฐบาลชุดที่ 48 ที่มี พลเอก สุจินดา คราประยูร เป็นนายกรัฐมนตรีในการเจรจานั้น พลเอกสุจินดา คราประยูร ต่อรองกับพรรคการเมืองขอตำแหน่งสำหรับรัฐมนตรี คนนอก 9 ตำแหน่ง และโยกย้ายรัฐมนตรีบางตำแหน่งเช่นการกีดกันมิให้พรรคชาติไทยได้ตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมด้วยข้ออ้างที่ว่าคนของพรรคชาติไทยติดข้อหาร่ำรวยผิดปกติหลายคนแต่พลเอกสุจินดาคราประยูร ก็ไม่อาจผลักดันให้บรรดานักการเมืองที่ไม่ใสไม่ใสสะอาดติดข้อหาร่ำรวยผิดปกติหลุดไปจากคณะรัฐบาลของตนได้ ซึ่งทำให้พลเอกสุนทร คงสมพงษ์ ประธานคณะ รสช. ross lynch อ้างเรื่องการฉ้อราษฎร์บังหลวง

⁹ โกสินทร์ วงศ์สุรวัดณ์. (2524). *บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญกับเสถียรภาพของรัฐบาล*. กรุงเทพฯ: แพร่วิทยา. หน้า 5.

ของรัฐบาลพลเอกชาติชายชุนหะวัน ในการทำรัฐประหารเมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2534 แต่เหตุการณ์กับปรากฏว่ามีรัฐมนตรีในรัฐบาลชาติชาย 1 จำนวน 14 คนและรัฐบาลชาติชาย 2 จำนวน 19 คนร่วมเป็นรัฐมนตรีในรัฐบาลสุจินดา อนึ่ง ในการจัดตั้งรัฐบาลผสม พรรคการเมืองที่ร่วมรัฐบาลนิยมแต่งตั้งผู้แทนที่มีอำนาจเต็มเข้าร่วมเจรจาต่อรองกำหนดจำนวนโควตารัฐมนตรีในกระทรวงที่จะได้¹⁰

ประการที่สอง ลักษณะของอำนาจนายกรัฐมนตรีไทย นายกรัฐมนตรีได้ชื่อว่า เป็นถึงประมุข ฝ่ายบริหาร โดยสถานะนี้ตามกฎหมายแล้วนายกรัฐมนตรีไทยย่อมมีอำนาจมาก แต่อย่างไรก็ตาม สืบเนื่องมาจากเหตุที่รัฐบาลไทยเป็นรัฐบาลผสมหลายพรรคมาตลอด นายกรัฐมนตรีในความเป็นจริงจึงไม่อาจ “ควบคุม” รัฐบาลของตนได้อย่างเต็มที่ และก่อให้เกิดระบบ “เจ้ากระทรวง” คือ พรรคได้รับผิดชอบกระทรวงใด ก็หวงกันไม่ให้สมาชิกอื่นของรัฐบาล และนายกรัฐมนตรีต่างพรรคก็กล่าวหาว่า “ก้าวก่าย” นายกรัฐมนตรีที่มีอำนาจตามกฎหมายมาก เมื่อใช้อำนาจก้าวก่ายกระทรวงที่พรรคการเมืองอื่นดูแลย่อมนำมาซึ่งความแตกแยกในรัฐบาล

ประการที่สาม การช่วงชิงอำนาจทางการเมืองของผู้นำทางการเมืองของแกนนำพรรคร่วมรัฐบาล เช่น กรณีรัฐบาลชุดที่ 1 เกิดความขัดแย้งระหว่างรพระมโนปกรณ์ นิธิธาดา นายกรัฐมนตรี คนแรกของประเทศไทย กับหลวงประดิษฐ มนุชธรรม และหลวง ปิบูลสงคราม ซึ่งการแตกแยกนี้มีผลกระทบโดยต่อเสถียรภาพของรัฐบาล หรือในกรณีที่พบกระทบ ในรัฐบาลที่ 51 ของ นายบรรหาร ศิลปอาชา นายกรัฐมนตรี ได้ถูกพรรคฝ่ายค้านที่มีพรรคประชาธิปัตย์เป็นแกนนำ เปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจนายกรัฐมนตรีระหว่างวันที่ 18-20 กันยายน 2539 แต่เมื่ออภิปรายแล้วก่อนที่จะมีการลงมติ พรรคร่วมรัฐบาล 3 พรรค คือ พรรคความหวังใหม่ พรรคนำไทย และ พรรคมวลชน ได้มีมติร่วมกันงดออกเสียงไม่ไว้วางใจนายกรัฐมนตรีโดยยื่นข้อต่อรองว่าหากนายกรัฐมนตรีประกาศจะลาออกจากตำแหน่ง พรรคทั้งสามจะยกมือไว้วางใจให้ ทำให้ นายกรัฐมนตรีต้องแถลงข่าวก่อนมีการลงมติว่าจะพิจารณาลาออกภายใน 7 วัน ต่อมาเมื่อมีการลงมติผลปรากฏว่า นายกรัฐมนตรีได้รับความไว้วางใจด้วยคะแนน 207 ไม่ไว้วางใจ 180 เสียง และต่อมาพรรคร่วมรัฐบาลทั้ง 5 พรรคอันประกอบด้วย พรรคความหวังใหม่ พรรคกิจสังคม พรรคประชากรไทย พรรคนำไทย พรรคมวลชน รวมทั้งสมาชิกพรรคชาติไทยบางส่วนได้กดดัน นายกรัฐมนตรีให้สนับสนุน พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ รองนายกรัฐมนตรี หัวหน้าพรรคความหวังใหม่ เป็นนายกรัฐมนตรีคนต่อไป แต่นายกรัฐมนตรีไม่เห็นด้วย กอปรกับมีความกดดันหลาย ๆ ด้าน

¹⁰ มานิตย์ จุมปา. (2541). *มาตรการทางกฎหมายในการเสริมสร้างเสถียรภาพรัฐบาล*. กรุงเทพฯ: บริษัท พี.เพรส. จำกัด. หน้า 21.

ในที่สุดนายกรัฐมนตรีจึงประกาศยุบสภาในวันที่ 27 กันยายน 2539 หลังจากวันลงมติไว้ว่างใจ 6 วัน¹¹

ประการที่สี่ ความแตกแยกขัดแย้งกันภายในพรรคร่วมรัฐบาล นอกจากรัฐบาลเป็นรัฐบาลผสมหลายพรรค ซึ่งทำให้ง่ายแก่การขัดแย้งระหว่างพรรคการเมืองร่วมรัฐบาลแล้ว ในพรรคการเมืองเองยังมีความขัดแย้งกันภายในพรรคซึ่งส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพของรัฐบาล เช่น รัฐบาลที่ 26 ที่มี จอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี พรรคแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาลในขณะนั้น คือ พรรคเสรีมนั่งคศิลา ซึ่งมีความแตกแยกขัดแย้งระหว่างสมาชิกพรรคเป็นอย่างมาก มีการแบ่งแยกออกเป็นหลายพวก “หลายมุ้ง” ซึ่งการแบ่งแยกนี้เองเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้รัฐบาลสิ้นสุดลงโดยถูกรัฐประหารโดย จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ หรือกรณีรัฐบาลชุดที่ 53 ของ นายชวน หลีกภัย เป็นนายกรัฐมนตรี พรรคร่วมรัฐบาลนั้นมีเสียงในสภาเกินครึ่งไม่มากนัก นอกจากนั้น ยังมีพรรคร่วมรัฐบาลพรรคหนึ่งที่แปลก คือ พรรคประชากรไทย ที่ส่วนหนึ่งของพรรคประชากรไทยสนับสนุนรัฐบาล ในขณะที่หัวหน้าพรรคและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของพรรคประชากรไทย ที่จะขับ สมาชิกสภา กลุ่มที่ไปสนับสนุนรัฐบาลออกจากพรรค ซึ่งสภาพเช่นนี้ย่อมกระทบกระเทือนต่อเสถียรภาพของรัฐบาล

จากการกล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่า ปัจจัยสองปัจจัยที่เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้รัฐบาลไทยมีปัญหาทางด้านเสถียรภาพรัฐบาล ก็คือ รัฐบาลผสม กับพรรคการเมือง ซึ่งทั้งสองปัจจัยก็เกี่ยวข้องใกล้ชิดกัน โดยเหตุที่พรรคการเมืองไทยมีหลายพรรคไม่มีพรรคใดพรรคหนึ่งได้รับเลือกตั้งให้ได้เสียงข้างมากในสภาพอที่จะจัดตั้งรัฐบาลเพียงพรรคเดียวได้ จึงต้องรวมกันหลายพรรคจนกลายเป็นรัฐบาลผสม¹²

¹¹ มานิตย์ จุมปา. (2541). *มาตรการทางกฎหมายในการเสริมสร้างเสถียรภาพรัฐบาล*. กรุงเทพฯ: บริษัท พี.เพรส. จำกัด. หน้า 21. อ้างถึงใน ไพรวัลย์ เคนพรม. (2560). *พรรคการเมืองเปรียบเทียบ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 270.

¹² มานิตย์ จุมปา. (2541). อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 10. หน้า 270.